

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 14, Issue: 2, May 2022

www.historystudies.net

XVIII. VE XIX. YÜZYILLARDA URFA BÖLGESİNDEKİ AŞİRETLERİN EŞKIYALIK HAREKETLERİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

*Some Findings on the Banditry Activities of the Tribes in the Urfa Region in the
XVIII. and XIX. Centuries*

Arş. Gör. Zafer Benzer ^{ID}

Harran Üniversitesi

benzerzafer@gmail.com

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 19.01.2022
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 20.04.2022
DOI Number ^{doi} : 10.9737/hist.2021.1081

Atıf – Citation:

Zafer Benzer, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Urfa Bölgesindeki
Aşiretlerin Eşkıyalık Hareketleri Üzerine Bazı Tespitler",
History Studies, 14/2, Mayıs 2022, s. 273-298.

XVIII. VE XIX. YÜZYILLARDA URFA BÖLGESİNDEKİ AŞİRETLERİN EŞKIYALIK HAREKETLERİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER*

**Some Findings on the Banditry Activities of the Tribes in the Urfa Region
in the XVIII. and XIX. Centuries**

Arş. Gör. Zafer Benzer

Öz

Tarihi dokusu, kültürel mirası ve jeostratejik önemiyle ön plana çıkan Urfa ve çevresi, tarih boyunca birçok topluluk ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu topluluklar arasında özellikle aşiretler Urfa'nın sosyokültürel yapısında önemli bir yere sahiptir. Urfa ve çevresinde kısmen kendilerine has idari, sosyal ve ekonomik yapıya sahip olan bu sosyal örgütlenmeler, tarım ve hayvancılık temelli iktisat yapısı nedeniyle bir arada yaşama kültürünün de temsilcileri olmuşlardır. Buradaki aşiretler genelde uğraş alanları ve coğrafyanın iklim şartları gibi nedenlerle konargöçer yahut yerleşik halde bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra merkezi ve yerel politikalarda yaşanan gelişmeler nedeniyle ya da toplumsal ilişkilerde yaşanan sorunlara binaen aşiretler kimi zaman yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Urfa'nın jeopolitik ve jeostratejik önemini yanı sıra geniş ve verimli topraklara da sahip olması buradaki ekonomik yapının canlı kalmasında önemli bir etken olmuştur. Fakat bölgeyi aynı zamanda ciddi bir mücadele sahası haline de getirmiştir. Bu mücadele daha çok aşiretlerin kendi aralarında ya da yerel ahaliyle ve tüccar taifesiyle olan ilişkilerinde yaşanmıştır. Özellikle merkezi otoritenin yeterince hissedilemediği ve/veya otorite boşluğunun olduğu durumlarda anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların daha da derinleştiği dikkati çekmektedir. Bununla birlikte devletin herhangi bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığı durumlarda ise aşiretlerin askeri, lojistik ve ekonomik açıdan destek sağlayarak devlete bağlılıklarını gösterdikleri görülmüştür.

Abstract

Standing out with its historical fabric, cultural heritage, and geo-strategic significance, Urfa and its surroundings hosted many communities and civilizations throughout history. Among these communities, specifically tribes have a significant place in the sociocultural structure of Urfa. These social organizations that had a partially unique administrative, social, and economic structure in Urfa and its surroundings were also representatives of communal living due to their economic structure based on agriculture and animal husbandry. The tribes located here were either nomadic or settled generally because of such reasons as their economic activities and climate conditions of the geography. Moreover, the tribes had to replace because of the developments in the central and local policies or of the problems encountered in social relations. In addition to Urfa's geo-political and geo-strategic significance, having vast and fertile lands was an important factor for the economic structure here to stay dynamic. However, at the same time, it causes the region to be an arena for serious conflicts. These conflicts were mostly occurred among the tribes themselves or in their relations with the local people and merchants. It is striking that disagreements and clashes intensified more especially when the central authority was not adequately felt and/or when there was an authority gap. Besides, it is also observed that the tribes showed their loyalty to the state by providing military, logistic, and economic support when the state faced any kind of threat.

* Bu makale Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanmakta olan, "Urfa Bölgesindeki Aşiretler ve Aşiret-Devlet İlişkileri (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)" adlı doktora tezinden derlenmiştir.

Bu çalışmada, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa ve çevresinde varlık gösteren aşiretlerin yerleşik halka, tüccar taifesine ve birbirilerine yönelik zaman zaman dâhil oldukları birtakım eşkıyalık hareketleri ele alınmıştır. Çalışmada literatür taramasının yanı sıra arşiv taraması ve belge analizi yöntemleri kullanılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde konuyla ilgili yer alan belgeler incelenmiş ve eşkıyalık faaliyetleri özellikle bu belgeler temelinde izah edilmiştir. Araştırma sonucunda eşkıyalık hareketlerinin devlet otoritesine veya siyasi rejime yönelik olmayıp adli vukuatlar olarak nitelendirilen yol kesip baskın yaparak gasp etme, soygun, halkı haraca bağlama, kamu düzenini ihlal etme vb. şekillerde karşılaşılan çeşitli olaylar oldukları tespit edilmiştir. Urfa ve yöresinde yer alan Milli, Karakeçili, Baziki, Berazi, Kays, Şemmer (Şammar) ve Aneze gibi aşiretlerin zaman zaman bu hareketlere karıştıkları belirlenmiştir. Bu eşkıyalık hareketlerinin bölge ahalisini zarar ve ziyana uğratmasının yanı sıra yerel idareciler başta olmak üzere merkezi otoriteyi de oldukça uğraştırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

In this study, the banditry activities of the tribes settled in Urfa and its surroundings during the XVIII. and XIX. centuries in which they were sometimes involved against the local people, merchants, and each other are dealt with. In addition to the literature review, archive research and document analysis methods were also used in this study. Documents regarding the issue located in the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Turkey were scrutinized and the banditry activities were explained especially on the basis of these documents. As a result of the research, it is determined that the banditry activities were not towards the state authority or the political regime but were various incidents described as judicial cases such as extortion by blocking the road and assaulting, burglary, forcing people to pay protection money, disturbing the peace, and the like. It is also revealed that the tribes such as Milli, Karakeçili, Baziki, Berazi, Kays, Şemmer (Şammar) and Aneze located in Urfa and its surroundings were involved in such activities from time to time. It is concluded that these banditry activities not only caused damage for the people in the region but also caused trouble for primarily the local administrators and for the central authority.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Urfa, Aşiret, Eşkıyalık

Keywords: Ottoman State, Urfa, Tribe, Banditry

Giriş

Bu araştırmanın konusu, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa ve yöresinde varlık gösteren aşiretlerin zaman zaman dâhil oldukları eşkıyalık hareketleridir. Bilindiği üzere aşiretler tarih boyunca kendi aralarında ve toplumun diğer kesimleriyle özellikle sosyal açıdan iletişim ve etkileşim içerisinde olmuşlardır. Bu süreçler aynı zamanda ekonomik yaşamdan sosyokültürel yaşama kadar pek çok alana yansımıştır. Herhangi bir tehlike karşısında birlikte mücadele etmekten yine birlikte ticaret yapmaya ve ayrıca evlilik bağlarına kadar uzanan bu ilişkiler genel olarak toplumda kabul görmüş ve olumlu bulunmuştur. Hatta Osmanlı döneminde devletin herhangi bir tehlike ile karşı karşıya kaldığı durumlarda pek çok aşiret askeri, lojistik ve ekonomik açıdan destek sağlamıştır. Bununla birlikte yine aşiretlerin kendi aralarında ya da yerli ahali ile ters düştikleri durumlar da söz konusu olmuştur. Özellikle merkezi otoritenin yeterince hissedilemediği ve/veya otorite boşluğunun olduğu durumlarda anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların daha da derinleştiği görülmüştür. Yol kesip baskın yaparak gasp etme, soygun, halkı haraca bağlama, kamu düzenini ihlal etme vb. şekillerde karşılaşılan çeşitli olaylar özellikle halk arasında eşkıyalık olarak tabir edilmiştir. Bu tür faaliyetlerin özellikle görece kalabalık bir nüfusa sahip olan aşiretler tarafından yapılması ise zaman zaman halkı çıkmaza sokmuştur.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa ve yöresindeki aşiretlerin karışmış oldukları eşkıyalık faaliyetlerini müstakil olarak ele alan çalışma sayısı ise son derece sınırlıdır. Ziya Gökalp'in *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* başlıklı kitabı Güneydoğu'daki Kürt ve Arap Aşiretleri'ni özellikle sosyolojik bağlamda ayrıntılı bir şekilde tetkik etmesinden dolayı literatürdeki başlıca çalışmalar arasındadır.¹ Bu çalışmanın önemli bir yönü de bazı aşiretlerin birbiri arasındaki anlaşmazlık ve mücadeleleri ele almasıdır. Yasin Taş'ın "XIX. Yüzyılda Harran Bölgesinde Eşkıyalık ve Şemmer Aşireti'nin 1890 Yılı Eşkıyalık Olayı" başlıklı çalışması ise Urfa'daki bir Arap aşiretinin eşkıyalık olayını müstakil olarak ve arşiv belgeleri temelinde ele alması açısından öncü nitelik taşımaktadır.² Yine aynı yazarın "Osmanlı Topraklarında Eşkıyalık Teaddileri ya da Irak-Suriye Bölgesi Arap Aşiretlerinin Ekonomik Kaynakları: Gazve ve Huva" başlıklı çalışması da Arap aşiretlerinin halkı haraca bağlama benzerindeki eşkıyalık faaliyetlerini irdelemesi ve bu tür faaliyetleri felsefi bir bakış açısıyla değerlendirmesi yönüyle önem arz etmektedir.³ Konuyla ilgili makaleler arasında Oktay Bozan'ın "20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkıyalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği" başlıklı çalışması önemlidir.⁴ Bir başka çalışma olarak Ercan Gümüş'ün "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa-Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri" başlıklı makalesi ilgili dönemde ahkâm defterlerinde yer alan aşiretlerin isimlerinin belirlenmesi ve aynı zamanda bunların pek çok faaliyetleriyle birlikte eşkıyalık hareketlerine de değinmesi hasebiyle öne çıkmaktadır.⁵ Fatih Ünal ise "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa" başlıklı makalesinde Milli Aşireti'nin tarihine değinmesinin yanı sıra bu aşiretin Şemmer ve Karakeçili aşiretleri ile olan anlaşmazlıklarını incelemekte ve alana katkı sağlamaktadır.⁶

¹ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, 2. baskı, Toker Yayınları, İstanbul 2013, s. 22-23.

² Yasin Taş, "XIX. Yüzyılda Harran Bölgesinde Eşkıyalık ve Şemmer Aşireti'nin 1890 Yılı Eşkıyalık Olayı", *Harran ve Çevresi: Tarih*, Ed. Abdullah Ekinci, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2019, s. 317-324.

³ Yasin Taş, "Osmanlı Topraklarında Eşkıyalık Teaddileri ya da Irak-Suriye Bölgesi Arap Aşiretlerinin Ekonomik Kaynakları: Gazve ve Huva", *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*, Ed. Burak Kocaoğlu, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 839-856.

⁴ Oktay Bozan, "20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkıyalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği", *TİDSAD*, Y.4, S.10, Mart 2017, s. 183-194.

⁵ Ercan Gümüş, "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi*, Y.11, S.XXXVI, Ekim 2018, s. 104-129.

⁶ Fatih Ünal, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 41, 2007, s. 183-204.

Bu çalışmalar genel olarak incelendiğinde, bunların zaman aralığının daha çok XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarını kapsadığı dikkati çekmektedir. Bunun yanı sıra özellikle makale ve kitap bölümü çalışmalarında yalnızca bir ya da birkaç aşiretin ele alındığı görülmektedir. Konu ile ilgili çalışmaların önemli bir kısmı da Cumhuriyet dönemini ele almaktadır. Bu araştırmada ise Osmanlı Devleti döneminde Güneydoğu’da aşiretler arasında görülen eşkıyalık faaliyetleri daha da geriye götürülerek XVIII. yüzyıla uzanan bir süreçte ele alınmıştır. Bunun yanı sıra bölgede öne çıkan pek çok aşiretin isminin zikredilmesi, bunların yerel halk başta olmak üzere tüccar taifesi ve yolculara da yönelik eşkıyalık hareketlerinin ele alınmış olması bu çalışmayı özgün kılmaktadır.

Çalışmada literatür taramasının yanı sıra arşiv taraması ve belge analizi yöntemleri kullanılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’nde konuyla ilgili yer alan yetmiş yakın belge incelenmiş ve eşkıyalık faaliyetleri özellikle bu belgeler temelinde ele alınmıştır. Arşivden elde edilen belgeler ile literatürden elde edilen bilgiler karşılaştırılarak sentezlenmiştir. Araştırma sonucunda Urfa ve yöresinde yer alan Milli, Karakeçili, Baziki, Berazi, Kays, Şemmer⁷ ve Aneze gibi aşiretlerin zaman zaman eşkıyalık faaliyetlerine karıştıkları ve bölge ahalisini ziyana uğratarak yerel idareciler başta olmak üzere merkezi otoriteyi epeyce uğraştırdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

1. Eşkıyalık Tâbiri Üzerine

Aşiretlerin sosyal ilişkilerini şekillendiren önemli unsurlardan biri olan eşkıyalık, genel itibarıyla yol kesip baskın yaparak gasp ve soygun yapmayı, halkın canını ve malını tehlikeye sokarak onları haraca bağlamayı, maddi ve manevi zarar vermeyi, kamu düzenini ve asayişini ihlal etmeyi ifade etmektedir.⁸ Eşkıya tabiri ise sözlükte bedbaht, talihsiz; günahkâr ve âsi gibi anlamlar taşıyan “şaki” kelimesinin çoğuludur.⁹ Eşkıyalık, haydutluk manasına gelen “şekavet” kelimesinden türemiş olup bu işi yapan durumda olan “şaki” tabiri ise yol kesen, haydut, bahtsız, fena hareketli, haylaz ve hâbis anlamına gelmektedir. Yine şekavetle ilintili olarak eşkıyalar için kullanılan “şekavet-pişe” tabiri de eşkıyalığa alışı, bu işi huy edinmiş kişileri nitelemektedir.¹⁰

Eşkıyalık yani şekavet (şakavet) teriminin adli manada Türk hukukundaki tanımı; “*Mal gasp ve zapt etmek, oç almak, suikasıtta bulunmak yahut memleketin dâhili emniyetini bozmak için mesken, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahalleri basarak veya yakarak yahut tahrip ederek veya adam öldürerek veya yollarda veya kırlarda soygunculuk yaparak veya adam kaldırarak ve bu fiillerden dolayı mevkuf veya mahpus iken firar ederek silahlı dolaşmak suretiyle emniyet ve asayişini münferiden veya toplu olarak tehdit ve ihlal etmektir.*” şeklindedir.¹¹ Osmanlı arşiv kayıtlarında eşkıya tabirinin karşılığı olarak celâli, eşirrâ, harâmî, haramzâde, türedi, haydut ve uğru kelimeleri de geçmektedir. Yol kesicilik manasına gelen “kuttâu’t-tarik” de yine arşiv belgelerinde kullanılan tabirlerdendir.¹² Aşiretlerin eşkıyalıklarının dile getirildiği kayıtlarda sık kullanılan ve genellikle peşi sıra telaffuz edilen tabirlerden ikisi de “gasp” ve “gâret” kelimeleridir. Gasp; bir kimsenin malının onun izni olmadan haksız yere ve zorla alınmasını, gâret ise hücum, yağma ve çapulculuğu ifade etmektedir.¹³

⁷ Bu aşiretle ilgili yapılan çalışmalarda aşiret isminin telaffuzu hususunda farklılıklar vardır. Bazı çalışmalarda ‘Şemmer’ olarak zikredilirken bazılarında ise ‘Şammar’ şeklinde yer almaktadır. Bu farklılığın nedeni aşiret isminin geçtiği arşiv kayıtlarındaki yazımı olduğu tahmin edilmektedir.

⁸ Mehmet Öz, “Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Ed. Osman Köse, 2. Baskı, İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Samsun 2017, s. 11-21; Mücteba İlgürel, “Eşkıya (Osmanlılar’da Eşkıyalık Hareketleri)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul 1995, s. 466-467.

⁹ Ali Bardakoğlu, “Eşkıya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul 1995, s. 463.

¹⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 14. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997, s. 47.

¹¹ *Türk Hukuk Lûgatı*, 3. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s. 308.

¹² İlgürel, “Eşkıya (Osmanlılar’da Eşkıyalık Hareketleri)”, s. 467.

¹³ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 6. Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul 2016, s. 154; Devellioğlu, *age*, s. 278-279.

Şahsi eşkıyalıklar haricinde herhangi bir zümreye mensup eşkıyalar da tâbi oldukları topluluğun ismiyle nitelendirilmişlerdir. Aşiret ve cemaat adıyla adlandırıldıkları gibi, “Ekrad eşkıyası”, “Türkmen eşkıyası” şeklinde isimlendirmeler de yaygın biçimde kullanılmıştır. İskân edildikleri bölgelere atfen iskân firarilerinin “Rakka perakendesı eşkıyası”, “Kıbrıs perakende eşkıyası” gibi ifadelerle anıldıkları görülmektedir. Mesela askeri zümrelerden eşkıyalık yapanlar da “levendât eşkıyası”, “saruca-sekban eşkıyası” gibi mensup olduğu sınıfın ismiyle adlandırılmıştır.¹⁴ Eşkıyalık, ekonomik krizin ve ahlaki çöküntünün yaygınlaştığı, devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkar ve yaygınlaşır.¹⁵ Bozuk düzenlerin ortaya çıkardığı evrensel bir olgudur. Siyasi otoritelerin içerde ve dışarda meydana gelen sorunlarla uğraşmaları onların zayıf düşmesine, dolayısıyla devlet mekanizmasının düzgün çalışmasına engel olmaktadır. Böyle bir ortamda da sosyal ve ekonomik yasalar geçersiz hale gelir, işlerliğini kaybeder ve türlü haksızlıklara yol açar. Eşkıyalığın temel nedenlerinden birisi olan merkezi devlet otoritesinin çöküşü bu haksızlıkları ve zulmü gündeme getirir. Tüm bu olumsuzluklar toplumlar arasında bir hak arayışını, başkaldırını ve ayaklanma türünde eşkıyalığı doğurur.¹⁶

Osmanlı Devleti topraklarında görülen eşkıyalık hareketlerinin başta gelen sebeplerinden biri otorite boşluklarının oluşmasıdır. XVII. yüzyılın sonlarında devlet birden fazla düşmana karşı savaşa girişmiş ve dirlik sahiplerinin savaşta buldukları zamanlarda bunlara bağlı bölgelerde otorite boşlukları meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra uygunsuz tavırları nedeniyle görevinden azledilen veya öldürülen idarecilerden dolayı da birtakım boşluklar oluşmuştur. Bu süreçler pek çok kişinin başıboş dolaşmasına neden olmuştur. Ayrıca, seferlere katılması gereken askerlerin katılmak istememesi veya katılıp da firar etmeleri ya da sefer sonrası terhis olanların para karşılığında birilerinin hizmetine girmeye hazır durumda bulunmaları eşkıyalık ve yağmacılık için uygun ortamı hazırlamıştır.¹⁷

Osmanlı Devleti bazı dönemlerde, toplumun farklı kesimlerinden türeyen ve çeşitli nedenlere dayanan eşkıyalık hareketleriyle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Karen Barkey, Osmanlı Devleti’ndeki bu eşkıyalık hareketlerini sorgularken ekonomik buhranlar, ağır vergi yükleri ve benzeri olaylara maruz kalmalarına rağmen halkın neden daha ciddi ve büyük ölçüde isyanlara girişmediği sorusuna cevap aramış, bunun sonucunda halkın padişaha ve adalete güvenmiş olmasının üzerinde durmuştur.¹⁸ Şunu da belirtmek gerekir ki, Osmanlı coğrafyasında meydana gelmiş olan geniş çaplı ve büyük eşkıyalık olaylarının zaten ortak özelliği, eşkıyalar ve liderlerinin devleti ele geçirmek ya da Osmanlı topraklarında yeni bir devlet kurmak gibi bir niyetlerinin olmamasıdır.¹⁹

Osmanlı Devleti’nde eşkıyalık olaylarına karşın ya da başka bir deyişle eşkıyalığa temel teşkil eden ve onu besleyen temel insan kaynakları; suhteler, paralı askerler ve aşiret mensupları olarak görülmektedir.²⁰ Özellikle XVII. yüzyılın ikinci yarısında devleti oldukça uğraştıran sorunlar arasında konargöçer aşiretlerin eşkıyalık faaliyetleri yer almaktaydı. O dönemde dışarıda savaşlar devam ederken, içeride de devleti bu konargöçer ve/veya yerleşik aşiretler mevzusu meşgul etmekteydi. Bu nedenle devletin temel politikalarından biri olan ve yüzyılın sonlarından itibaren başlayıp sonraki dönemlerde de aralıklarla devam eden iskân politikası bağlamında

¹⁴ Şaban Bayrak, *Anadolu’da Eşkıyalık Olayları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı 1700-1750)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 34.

¹⁵ Mustafa Öztürk, “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, *Belleten*, C.LIV, S.211, Aralık 1990, s. 983.

¹⁶ Sabri Yetkin, *Ege’de Eşkıyalar*, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 8.

¹⁷ Karen Barkey, *Eşkıyalık ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, 2. Baskı, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 157; Gürsoy Şahin, “XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar’da Eşkıyalık Hareketleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.1, Haziran 2003, s. 78-79.

¹⁸ Barkey, *age*, s. 87.

¹⁹ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, Barış Yayınları, Ankara 1999, s. 13-14.

²⁰ Barkey, *age*, s. 157-194; Mehmet Emin Üner, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 91-107.

aşiretlerin iskân teşebbüsleri gerçekleşmiştir.²¹ Çeşitli siyasi, ekonomik ve sosyal gerekçelerle yapılmaya çalışılan iskânın önemli bölgelerinden biri de Rakka, Urfa ve çevresi olmuştur.²² Çoğunlukla şekavet hareketlerinde bulunarak asayişsizliğe neden olan cemaat ve aşiretlerin yerleştirildiği ve devlet tarafından bir nevi sürgün bölgesi olarak seçilen bu bölge, güneyde bir tehdit oluşturan ve baskı yaratan Arap aşiretlerine karşı tampon alanı olarak da kullanılmıştır.²³ Ancak aşiretlerin iskân teşebbüsleri devletin planladığı gibi sonuçlanmamış, üstelik devlet-aşiret çekişmelerine zemin hazırlamıştır. Çünkü aşiretler, devletin kendileri için tahsis edilen iskân yerlerini beğenmemekte ve göçebelik özelliklerinden dolayı da yerleşik düzenin gerektirdiği şekilde kontrol altında bulunmamakta ısrar etmişlerdir. Yaylak-kışlak hayatı yaşayan bu konargöçer aşiretler zaman zaman yerleşik ahaliyle de karşı karşıya gelmişlerdir.

Urfa ve çevresi, aşiretlerin yoğun bir şekilde bulunduğu bölgeler arasındadır. Sahip olduğu coğrafi konum itibarıyla da konargöçer ve/veya yerleşik aşiretlerin odak noktalarından birisidir. Odak noktası olması, verimli toprakları barındırması ve ticaret ağının genişliği nedeniyle bu bölgede bazı zamanlarda uyuşmazlık ve/veya mücadeleler söz konusu olmuştur. Buna bağlı olarak çeşitli dönemlerde eşkıyalık hareketlerinin de eksik olmadığı görülmektedir. XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarında Anadolu'yu kasıp kavuran Celali İsyanları'nın ilk büyük hareketi olarak Karayazıcı Abdülhalim İsyanı karşımıza çıkmaktadır. Urfa bölgesindeki Kılıçlı Aşireti'ne mensup olduğu belirtilen Abdülhalim, Osmanlı-Avusturya Savaşları (1592-1606) nedeniyle Anadolu topraklarında sükûnetin bozulduğu ve asayişsizliğin çoğaldığı esnada farklı kesimlerden meydana gelen kalabalık asi grupları etrafında toplayarak kısa sürede gücünü ve nüfuzunu arttırmıştır.²⁴ Anadolu kentleri üzerinde yıkıcı bir tahribata yol açan bu isyan hareketinden Urfa bölgesi de etkilenmiştir. Nitekim Karayazıcı Abdülhalim'e bağlı ordulardan biri 1599 tarihinde Urfa'yı ele geçirmiş ve burası ertesi yıla kadar işgal altında kalmıştır.²⁵ Gerek kuşatma esnasında ve gerekse işgal altında bulunduğu yaklaşık bir buçuk sene zarfında Urfa ve civarındaki köyler ve mezarlar büyük zarar görmüş, Karayazıcı'nın baskı ve zulmünden şehir halkı firar etmeye başlamıştır. Dönemin Urfa kadısı Ali Efendi'nin gayretleriyle halkın tamamen etrafa dağılması önlenmiştir.²⁶ Bu tarihten sonra da Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü muhtelif bölgelerde olduğu gibi²⁷ Urfa bölgesinde de eşkıyalık olaylarının devam ettiği dönemin arşiv

²¹ Aşiretlerin iskânı konusunda tafsilatlı bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yayınevi, İstanbul 1987; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1963; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 6. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2020.

²² Mehmet Emin Üner, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştirilen Aşiretler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.159, 2005, s. 125-135.

²³ Murat Çelikdemir, "Rakka Mukâvelesi (16 Aralık 1692)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.V, S.1, Ocak 2002, s. 245-258; Murat Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2001, s. 24.

²⁴ Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, s. 376-383; Mücteba İlgürel, "Karayazıcı Abdülhalim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul 2001, s. 482-483.

²⁵ William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan (1591-16119)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 23-26.

²⁶ Meryem Kaçan Erdoğan, "Karayazıcı İsyanı", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.2, Aralık 2003, s. 62.

²⁷ Bu hususta yapılan bazı çalışmalar da eşkıyalık hareketlerinin Osmanlı Devleti'nin çok çeşitli bölgelerinde görüldüğünü destekler niteliktedir. Konuyla ilgili çalışmalar için bkz. Abdullah Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 8, 1993, s. 243-255; Mustafa Öztürk, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", *Belleten*, C.LIV, S.211, Aralık 1990, s. 963-992; Gürsoy Şahin, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkıyalık Hareketleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.1, Haziran 2003, s. 75-88; Mehmet Karagöz, "17. Asrın Sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1680-1700)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, S.2, 2006, s. 373-402; Kemal Saylan, "Osmanlı Döneminde Kelkit ve Şiran Çevresinde Yaşanan Eşkıyalık Olayları (1760-1916)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.24, Mayıs 2018, s. 63-84; Mustafa Kaya, "18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, Haziran 2013, s. 51-65.

kayıtlarından anlaşılmakta ve takip edilebilmektedir. Özellikle bölgenin önemli aşiretlerinden olan Milli, Karakeçili, Aneze ve Şemmer gibi aşiretlerin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda asayişini ihlal edici tavırlar sergiledikleri, ahaliye maddi ve manevi zararlar vererek devlet merkezi yönetim ile yerel idarecileri oldukça meşgul ettikleri söylenebilir.

2. Aşiretlerin Yerleşik Halka Yönelik Eşkışyalık Hareketleri

Urfa bölgesinde yaşayan aşiretler ile yerleşik halk arasında sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler söz konusu olmuştur. Fakat bu ilişkiler bazı dönemlerde olumlu olmakla birlikte bazen de olumsuz seyretmiştir. Aşiretler ile yerleşik halk arasındaki sorunun temeli bu iki kesimin yaşam tarzları olarak görülebilir. Yerleşik ahali buldukları köylerde tarım ve hayvancılık yaparak hayatlarını idame ettirirken, konargöçer aşiretler mevsimsel olarak yaylak-kışlak hayatı yaşamaktaydılar. Kimi aşiretler bu yaylak ve kışlaklarına gidiş ve dönüşlerde yolları üzerinde bulunan tarım arazilerine, bağ ve bahçelere zarar vermekte, ekinleri çiğnemekte ve dolayısıyla yerleşik halk ile karşı karşıya gelmekteydiler. Hatta bu durum yerel yöneticiler başta olmak üzere hükümet merkezine kadar uzanan şikâyetlere konu olmaktadır. Örneğin Şubat 1751'de Rakka Valisi ve Ruha kadısına gönderilen hükümdede, Rişvan Aşireti'nin yaylak ve kışlaklarına gidip gelirken her zaman takip ettikleri güzergâhı kullanmayıp Havas-ı Hümayuna tabi Ekrad ve Reşi mukataası köylerinin içinden geçtikleri, kanunlara aykırı davranarak hayvanlarını haksız yere köylülerin ekili arazilerine salıverdikleri yazılmıştır. Ahalinin ekserisinin bu konudan muzdarip olduğu belirtilerek valinin, zararları telafi etmesi ve engellemesi emredilmiştir.²⁸

Yine Rişvan Aşireti ile ilgili olarak Nisan 1766 tarihli, Rakka valisi ve Ruha kadısına gönderilen bir diğer hükme göre yaylak dönüşünde konargöçer Rişvan Aşireti'nin 2.000 hane kadarı Rumkale Kazâsı, nahiye ve köylerinde ikamet etmiştir. Fakat bunlar 1765 senesinden başlayarak bölge ahalisinin mallarını yağma etmeye kalkışmışlardır. Bu ve benzeri olumsuzluklar bir türlü son bulmadığı için ahali zarar görmüştür.²⁹ 1759 senesinde Kürt aşiretlerinden Milli ve Kavili aşiretlerinin Mecidözü kazasındaki kışlaklarından Yaylacık Dağı arkasında yer alan Keçeciözü'ndeki yaylaklarına göçerlerken Kazabad kazası dâhilindeki Tokat kazalarının meralarını teşkil eden mahallere zarar vermeleri de bir başka örnek teşkil etmektedir. Hasat dönemine denk gelmesi hasebiyle mahsulatta da hasara neden oldukları iddia edilerek bunların asıl mahallerine dönmeleri için reaya tarafından yazılmış olan bir ilam merkeze gönderilmiştir.³⁰

Aşiret mensuplarının Urfa ve çevresinde yol açtıkları eşkışyalık faaliyetleri yalnız yaylak-kışlak dönemlerinde değil senenin pek çok zaman diliminde meydana gelebiliyordu. Buna binaen göçebe, yarı göçebe veya yerleşik halde bulunan aşiretlerin şekavetleri ahaliyi oldukça zor durumda bırakıyordu. Bunun yanı sıra devletin merkezi otoritesinde XVIII. yüzyılda görülen boşluklar da bu aşiretlerin bazı hukuksuz girişimlerde bulunmalarına olanak vermiştir. Örneğin 1748-1749 senelerinde Milli-i Kebir İskânbaşlılarından Beşar Paşa beraberindeki 1.000 çadır kadar kişi ile Siverek Kazası üzerine yürümüş ve hatta ahali nezdinde 50.000 kuruştan fazla zarara sebep olmuştur. Bununla da kalmayıp Havas-ı Hümayun köylerinden 26'sının mallarını ve

²⁸ BOA, RAD. 24/77-2.

²⁹ "Kıdvetül nüvabü'l münşirayn Rumkal'a kazâsı nâibi Mevlânâ Ali zîde ilmühü Sudde-i sa'âdetime mektub gönderüb Rumkal'a kazâsı ve Rumkal'a mukata'ası mülhakâtından Araban ve Merziban nâhiyeleri kurasında sâkin re'âyâ fukaraları ve kazâ-i mezbûrda sâkin Ekrâd-ı Reşi re'âyâları meclis-i şer'e varub bu kendu hallerinde ve kesb ve zira'atleriyle meşgul ve arzlarıyla mukayyed iken konar ve göçer Rişvan aşireti yaylakdan avdetlerinde mal-ı mirileri mahallinde olan imtina' ve cümlesi gelub Rumkal'a kazâsı ve nevahi ve kura ve hiyalinde iki bin hânedan ziyâdesi ikamet ve bin yüz yetmiş senesinden beru kışlak hasebiyle ebna-i sebep ve ehl-i örfün malları ahz ü kabz ve ba'zı kimesnelere dahi ehl ü i'yâllerimize fi'il-i şeni' kasdıyla ta'riz eder deyü iftira ile onar yirmişer atlu cem' ve hânelerine gelub cebren ellişer ve yüzer ve ikişer yüz guruşları tecrim eylediklerinden ma'adâ Rumkal'a bazarına gelub üç beş yüz nefer mikdarı kimesne tecemmü' ve şiddet-i da 'va-yı ve ahali-i sukun malların yağma ve garet ve bunun emsali şekâvetlerinin nihayeti olmayub cümlesinin perakende ve perişan olmalarına ba'is ve badi olmalarıyla..." BOA, RAD. 24/210-1.

³⁰ BOA, C.DH. 25-1220.

hayvanlarını alıkoyarak hanelerini dağıtmış; meydana gelen çatışmalarda ise 22 kişi canından olmuştur. Böylelikle toplamda 300.000 kuruştan ziyade hasara yol açıldığı kayıtlara geçmiştir.³¹

XVIII. yüzyılın ortalarında bölgede bulunan yerel idarecilerin asayiş ve huzuru sağlamada pek başarılı olamadıkları halk tarafından merkeze gönderilen çeşitli dilekçelerden hareketle anlaşılmaktadır. Zira bölge halkı bu dilekçelerde idare kabiliyeti yüksek kimselerin bölgede görevlendirilmesi hususunu dile getirmiştir. Bu duruma Aralık 1754 tarihli bir belge örnek teşkil etmektedir. Buna göre, Diyarbakır Valisi İbrahim Paşa tarafından merkeze gönderilen tahriratta Milli Aşireti'ne mensup bazı şahısların, Yezidi taifesinden Şarkıyanlı Oymağı ve 'Advan Oymağı ile birlikte dokuz ay kadar Siverek bölgesinde kaldıkları ve her bir köyden üçer beşer yüz kuruş mahsulatlarını zapt ettikleri belirtilmiştir. Bu esnada havas ve tımar köyleri ahalisinden 56 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca kadın ve çocukların yer aldığı 44 kişi de suda boğulmuştur. 15 köyün mal, eşya ve binek hayvanları ise gasp edilmiştir. Yaşanan bu hadiselerin rapor edilmesi için Diyarbakır vilayeti tarafından memurlar tayin edilmiş ve yapılan tespitler kayıt altına alınmıştır. Siverek kadısı ve ahalisinin merkeze gönderdikleri arzlarında eşkıyaların zarar ve ziyanlarına son vermek için bir "Vezir-i zişan (şanlı)" tayin edilmesi gerektiği, bu eşkıyaların iskân mahallerine yerleştirilmedikçe memleketin refah ve huzura erişemeyeceği vurgulanmıştır.³² XVIII. yüzyılın sonlarında Milli Aşireti Reisi Timur Ağa döneminde de Urfa ve çevresindeki ahali ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. 1766-1767 senelerinde Milli Aşireti İskânbaşı Timur ile diğer bazı aile ve akraba efradı, Şarkıyanlı tabir olunan Yezidileri de yanlarına alarak Siverek Kazası'na yönelik uygunsuz hareketlerde bulunmuşlardır. Havas-ı Hümayun ve tımar köyleri halkının ekili arazilerine, mallarına, binek ve yük hayvanlarına zarar vermişlerdir. Her köyden 30'ar kile buğday ve arpa ile ikişer yüz kuruşun alıkonulduğu, vatandaşın canına kastedilmeye kadar varan gelişmelerin yaşandığı anlaşılmaktadır.³³

Milli Aşireti mensuplarının bu gibi baskılarına dayanamayan Diyarbakır, Siverek ve Birecik tarafındaki köylüler, köylerini terk ederek başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Örneğin Ağustos 1792 tarihli Ruha'dan (Urfa) gönderilen ilamda bu bölgenin birkaç sene boyunca Milli Aşireti'nden Timur'un istilasına uğradığı, bunun sonucunda köylerin harabeye döndüğü ve tarımın yapılamadığı belirtilmiştir. Bu nedenle zahire sıkıntısı çeken köylülere Diyarbakır, Bağdat ve Mardin taraflarından buğday ve arpa taşınmış, ahali bir nebze de olsa rahatlatılmıştır.³⁴ Ne var ki, Milli Aşireti'nin olumsuz faaliyetleri Urfa ile sınırlı kalmayarak çevre vilayetlere de sıçramıştır. Eyüp Bey aşiret içerisinde kendisine rakip olarak gördüğü biraderi Beşar Bey'i bahane ederek Diyarbakır ve onun etrafındaki köylere saldırmıştır. Şehrin giriş çıkış yollarını kapatarak muhasara eden Eyüp Bey, Bağdat yolunun kontrolünü ele geçirmiştir. Yaşanan dehşet ve korku sebebiyle Diyarbakır çevresindeki köyler boşalmış ve ahali perişan halde civara dağılmak zorunda kalmıştır.³⁵

Devletler nezdinde siyasi açıdan meydana gelen bir otorite zayıflığının toplum içerisinde birtakım olumsuzluklara sebebiyet verebileceği şüphesizdir. Bunun yanı sıra diğer bazı sosyal ve ekonomik bozulmaların da yaşandığı dönemlerde, asayişsizliğin ön plana çıktığını görmek mümkündür. 1840'lı yıllarda Urfa'da ortaya çıkan vebadan etkilenen tımar sahiplerinin alaybeyleriyle sefere gidemedikleri, bunu fırsat bilen Milli Aşireti'nden Timur'un bütün malikâne ve tımar köylerine kendisini subaşı tayin ederek mahsulatı zapt eylemeye çalışmış olması bu

³¹ BOA, C.DH. 262-13055.

³² BOA, C.ZB. 30-1482.

³³ Belgede adı geçen şahıslar için kullanılan "şekavet-pişe" tabiri bunların eşkıyalığı alışkanlık haline getirdiklerini göstermektedir. Daha önce de "katl-i nüfus" ve "kuttau't-tarik" yani yol kesme gibi hadiselerle şöhret buldukları da ifade edilmiştir. BOA, C.ZB. 50-2478/1-4.

³⁴ BOA, C.DH. 78-3882.

³⁵ BOA, HAT. 389-2070-M; BOA, HAT. 389-20707-D.

durumun önemli bir örneğidir.³⁶ Timur ve adamlarının devlete ve halka karşı bu olumsuz tavırları XIX. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla merkezi hükümetin aldığı tedbirler ve kararlar neticesinde kısmen de olsa kontrol altına alınmıştır. Bununla birlikte Timur örneğinden hareketle, Milli Aşireti'nin bütün fertlerinin bu eşkıyalık faaliyetlerine katıldıkları veya bu aşiretin sürekli yağma, gasp gibi olaylara karıştığı düşünülmemelidir.

Bahsi geçen olumsuzluklar Milli Aşireti'nin yanı sıra Aneze ve Şemmer gibi aşiretler için de zaman zaman söz konusu olmuştur. Esasen bu aşiretlerin yaşam bölgeleri Irak-Suriye bölgesindeki çöl sahalarıdır. Bu sahalarda aşiretlerin yaygın bir şekilde yaşamaları hem kendi aralarında hem de civar bölge halklarıyla çeşitli çekişme ve çatışmaların olmasına sebebiyet vermiştir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin iç ve dış problemlerle zayıfladığı son dönemlerde devletin diğer egemenlik sahalarında olduğu gibi Irak ve Suriye coğrafyasının da bir kargaşa ortamına girmesi bu çatışmaları daha da tetiklemiştir. Hatta XIX. yüzyılın çeşitli dönemlerinde Urfa ve civarı, güneyden kuzeye doğru hareket eden bu aşiretlerin saldırılarına maruz kalmıştır. Özellikle bahar aylarında bölgeye gelen bu aşiretler yağma ve gasp olaylarına sıklıkla karışmışlardır.³⁷ Daha sonra bu aşiretlerin yayılma alanlarını daha da genişlettikleri dikkati çekmektedir. Bağdat, Musul, Halep, Diyarbakır ve Urfa vilayetlerinin bulunduğu geniş coğrafyaya dağılan Aneze ve Şemmer Aşiretleri bu bölgelerde türlü eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. Geçtikleri güzergâhlarda çiftçilerin ekili tarlalarına zarar verme, çobanların koyunlarını gasp etme ve adam öldürmeye varan genel bir asayişsizliğe sebep olmuşlardır. Nitekim Mayıs 1849'da Harput valisi ve Anadolu Ordu-yı Müşirine gönderilen yazıda Siverek, Çemişgezek, Çarsancak ve Kemah kazalarındaki avcılarla çobanların, Aneze urbanının tasallutundan korunabilmeleri için ruhsatsız silah taşımalarına izin verilmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁸ Bu da durumun ciddiyetinin önemli bir göstergesidir.

Arşiv kayıtlarında geçen “beyana ve tarife hacet olmadığı vechle Urfa Eyaleti'nin etrafı açık olduğundan Bağdad ve Musul çöllerinden tevarid eden Aneze ve Şemmer araplarıyla sair urban-ı serkeşanın taraf-ı şarkide vak'i Harran Nahiyesi ve Suruç Kazası'yla sair civar mahalleler ahalisine her sene dürlü dürlü mekayid ve garat etmeğe meluf oldukları” ve “Bağdad ve Musul çöllerinden beher sene Urfa Eyaleti'ne gelub ahaliye ika-yı enva-yı mazarata ictisar etmekte olan Aneze ve Şemmer araplarıyla...” gibi ifadeler Urfa ve civarının bu gibi saldırılara maruz kalmasında sahip olduğu coğrafi konumun da etkili olduğunu işaret etmektedir.³⁹ Aneze Aşireti'nin karışmış olduğu bazı yağma ve gasp olayları, bölge idarecileri ve ahalisini ekonomik açıdan oldukça zor durumda bırakmıştır. Mart 1851 tarihinde Urfa'da bulunan ulema, imamlar, hatipler, meclis azaları ve sair kişiler tarafından yazılan arzuhallerde, Urfa Sancağı'na tâbi Suruç, Çaykapı ve Türkmen Cüllabı nahiyeleri ile Çay, Obluçak (Oblicak) ve Burgaz (Boğaz) köylerinde bulunan ahalinin Aneze ve Şemmer aşiretlerinin eşkıyalıklarından dolayı topraklarını terk etmek zorunda kaldıkları belirtilmiştir. Etrafa dağılan ahali, iktisadi faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde yürütemediği ve düzenli bir gelir elde edemediği için devlete ödemekle mükellef oldukları

³⁶ BOA, C.ZB. 33-1624/1.

³⁷ Gökhan Çetinsaya, “II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, S.7, Aralık 1999, s. 154.

³⁸ “Harput Valisine ve bi'l-Mutasarif-ı Anadolu Orduyu Müşirine

Bu defa fi 11 Cemaziyelevvel sene 1264 tarihiyle cevaben varid olan bir kıta tahrirat-ı behiyeleri hulasa-i mealinde telef-i nüfus ve gasb-ı emval ve kuta-i tarik misüllü mugayyir rıza-yı ali bir guna uygunsuzluk vukua gelmemek üzere silah istimaline muhtaç olan çoban ve avcı makulelerinin hasıl oldukları eslihanın cinsi ve adedini mübeyyin yedlerine tezkire verilub bade misullu kesena tesadüf eden zaptiye memurları tarafından esliha tezkiresi sual ile kefaletle tezkire ibraz edemediği halde ahz ve giriftiyle icabın icrası muhassenatı mucib olacağından ahval-ı mezkur Harput Eyaleti'nin havi olacağı elviyye ve kazalara icra kılınmış ise de zikr olunan kazalardan Siverek Kazası'na Aneze Urbanı'nın tasallutlarından naşi kaza-yı mezkur daimi ve Çemişgezek ve Çarsancak ve Kemah kazalarının dahi Dersim ektradına civarının nasetiyle ektrad-ı merkume gailisi ber taraf oluncaya kadar muvakkat suretiyle ahval-ı mezkurenen müstesna tutulması münasip olacağı beyanıyla icabının icrası inha ve istizat kılınmış olacağından keyfiyet meclis-i valaya ledel suret işara nazaran eyalet-i mezbure kazalarında icra olunan ahval-i mezbureden salifül-zikr Siverek ve Çemişgezek ve Çarsancak kazalarının istisna olunması lazım geleceği...” BOA, A.MKT. 127-96.

³⁹ BOA, A.MKT.MHM. 240-47/2-3.

vergilerinin yeniden düzenlenmesi ve ertelenmesi hususunu görevlilerden rica etmiştir.⁴⁰ Hatta bu iki aşiretin yağma ve saldırılarına daha fazla dayanamayan bazı yöneticilerin bile görev yeri değişikliği talebinde bulduklarını görmek mümkündür. Örneğin, 1853 senesinde Urfa kaymakamı olan Hasan Mümtaz Paşa, Aneze ve Şemmer Urbanı eşkıyasının etrafından eksik olmadığını belirtip Urfa'da az sayıdaki asker ile asayişin sağlanamadığını dile getirmiştir. Merkezi otoriteyi hissettirmek ve kontrolü sağlamak için vilayetten istediği askeri kuvvetlerin bir türlü gönderilemediğinden ve idarenin gittikçe zorlaştığından bahisle, Rumeli veya Anadolu taraflarından münasip bir kaymakamlığa becayişini talep etmiştir.⁴¹

Ekim 1861 tarihli başka bir kayıta, Aneze ve Şemmer şeyhleri olan Şeyh Deham ve Şeyh Abdülkerim'den ayrılan bazı eşkıya gruplarının Urfa ve Siverek sancakları sınırında ve çöl tarafında dolaştıkları, bu bölgelerdeki nahiye ahalisine zarar verdikleri belirtilmiştir. Ahalinin hayvanlarını gasp ettikleri anlaşılan bu eşkıyalara müdahale edilmiş ve alıkoydukları hayvanlar geri alınmıştır. Bunların müzayede yoluyla satılması ve gelirinin hazineye aktarılması istenmiştir. Ancak sahiplerinin belirlenmesi durumunda bahsi geçen mal ve hayvanların sahiplerine iade edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴² 1 Aralık 1882 tarihinde Erzincan'da Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiri Nafiz Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen telgrafta Şemmer Aşireti Şeyhi Faris'in saldırılarını gittikçe arttırdığı, Musul'da kendi aşiretinden eşkıyaları toplayarak Urfa'ya tabi Harran Nahiyesi'nin doğu tarafına üç saatlik mesafede bulunan ve Urfa toprağı içerisinde yer alan mamur bölgelere yaklaşık 4.000 hanelik kişi ile mütecaviz davranışlarda bulunduğu yazılmıştır. Urfa İdare Meclisi'nden gönderilen telgraftan anlaşıldığı kadarıyla Urfa aşiretlerinden huva⁴³ namıyla akçe ve saire istemiş, yüzlerce hayvanı da alıkoymuştur. Bunların yüzünden ahali ve hazinenin daima zarar ettiği söylenerek bunlara karşı alınması planlanan tedbirler hususunda merkeze bilgi verilmiştir.⁴⁴ Öyle ki, Şemmer Aşireti'nin 1889 tarihinde Urfa tarafından gasp ettiği hayvan sayısı 3.000 sınırına dayanmıştır. Üzerlerine askeri kuvvet gönderilmesi neticesinde bu hayvanlardan 2.400 koyun geri alınmış ve kalan kısmı için de çalışmaların devam ettiği bildirilmiştir.⁴⁵

Şemmer Aşireti'ne mensup bazı eşkıyalar 1890 yılında Urfa'ya ve buradaki Harran bölgesine saldırıda bulunmuşlardır. Bu aşiret ve ona tabi diğer bazı aşiretlerin yağmalarına sahne olan bu saldırı, bölgenin maruz kaldığı en önemli eşkıyalık hareketlerindendir. Çünkü tespit edilebildiği kadarıyla ilkbahar aylarında başlayıp hemen hemen sonbahar sonlarına kadar devam eden asayişsizlik ortamı Urfa, Suruç, Döğerli ve Harran kırsalında yaşayan köylü halkı ve göçebe kabileleri zarara uğratmıştır. Olaylardan muzdarip olan yöre ahali, Urfa kadı mahkemesine müracaat ederek gasp edilen hayvanlarını veya bunlara muadil kıymeti almak istemişlerdir⁴⁶. Bu mahkeme tutanaklarından hareketle 1890 yılında 4'ü kadınlara ait olmak üzere 160 kişiye ait 125 şikâyet kaydı olduğu ve gerçekleşen eşkıyalık olayları zarfında toplam 16.202 koyun, 1.054 keçi, 791 deve, 29 merkep, 28 at ve kısrağın gasp edildiği görülmektedir. Bu hayvanatın nakdi değerinin tahminen 1.635.000 kuruş olması, o dönem için mağduriyetin ekonomik boyutunun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Yine dönemin kaynaklarına istinaden Şemmer Aşireti'nin o yılda sebep olduğu eşkıyalık hareketlerinde genel itibarıyla hayvan gaspının söz konusu olduğu

⁴⁰ BOA, İ.MVL. 203-6479.

⁴¹ BOA, MVL. 256-44.

⁴² BOA, A.MKT.UM. 509-71.

⁴³ "Huva" kelimesi Arapça kardeşlik manasına gelen "uhuva" kelimesinden bozmadır. Özellikle Arap aşiretleri tarafından diğer aşiret veya kabilelerden almaya çalışılan bir nevi haracı ifade etmektedir. Bu hususta tafsilatlı bilgi için bkz. Yasin Taş, "Osmanlı Topraklarında Eşkıyalık Teaddileri ya da Irak-Suriye Bölgesi Arap Aşiretlerinin Ekonomik Kaynakları: Gazve ve Huva", *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*, Ed. Burak Kocaoğlu, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 839-856.

⁴⁴ BOA, Y.PRK.ASK. 15-40.

⁴⁵ BOA, Y.PRK.ASK. 54-10.

⁴⁶ Bu hususa dair örnekler için bkz. BOA, UŞS, 220, 23-654; UŞS, 220, 27-660.

görülmektedir. Bununla birlikte cana ve/veya beytülmale kastedilmediği dikkati çekmektedir. Bu aşiretin eşkıyalarının saldırıları haber alınır alınmaz Musul, Bağdat, Diyarbakır ve Zor Sancağı kuvvetlerinden müteşekkil bir askeri birlik bölgeye sevk edilmiştir. Eşkialık hareketi bastırılmış ve gasp edilen hayvanlar geri alınmıştır.⁴⁷ Aşiretlerin yerel halkla yaşadığı problemlere ilişkin örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Zira bu durum Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiş ve yerli ahaliyle birlikte idarecileri de oldukça zor durumda bırakmıştır.

3. Aşiretlerin Tüccar ve Yolculara Yönelik Eşkialık Hareketleri

Eski çağlardan beri Urfa'da Doğu-Batı yönünde seyreden iki önemli ticari ve askeri yol vardı. Bunlardan biri Musul'dan Dicle Nehri'ni geçerek Nusaybin üzerinden Mardin, Urfa ve Birecik'e varıyordu. Buradan da bir kolu İskenderun'a, diğeri Antakya'ya ve bir başka kolu da Halep'e bağlanıyordu. İkinci güzergâh da Hindistan, Aşağı Türkistan, Hemedan üzerinden Resulayn yolu ile Harran'a ulaşıyordu. Bunların yanı sıra Urfa ve Harran'ı önemli kılan bir diğeri güzergâh da Kuzey-Güney hattı idi. Samsat'tan Fırat'ı geçip Malatya'ya ulaşan bu yolun bir kolu Sivas ve Ankara üzerinden İznik yolu ile Marmara'ya, diğeri kolu da Konya üzerinden Sard'a ulaşıyordu.⁴⁸

Urfa bölgesi, geçmiş dönemlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti döneminde de XX. yüzyılın başlarına kadar önemli bir ticaret merkezi olmuş ve tüccarların sıkça uğradığı güzergâhlar arasında yer almıştır. Musul-Urfa-Halep kervan yolu üzerindeki konumu itibarıyla ticari faaliyetlerin yoğun olduğu bir bölge özelliğine sahip olmuştur. Bu güzergâhlardan taşınan mallar bölge ekonomisine canlılık kazandırmasının yanı sıra devletin koyduğu kanunlar ve gümrük vergileri çerçevesinde de hazineye gelir sağlamıştır. Gümrük defterleri temel alındığında özellikle XVIII. yüzyılda Urfa ve çevresinin ticari alanda gayet geniş bir mal/ürün çeşitliliğine sahip olduğu görülmektedir.⁴⁹

XIX. yüzyılda uzun bir süre boyunca ticari anlamda canlılığını koruyan Urfa, 1869 tarihinde Süveyş Kanalı'nın açılması ve özellikle ticaret güzergâhlarının yön değiştirmesiyle birlikte önemini yitirmeye başlamıştır. Önceleri kara taşımacılığı ile Irak ve Suriye toprakları üzerinden Avrupa'ya nakledilen ticari mallar, kanalın açılmasıyla birlikte karaya çıkarılmadan Kızıldeniz'den Süveyş Kanalı yolu ile Avrupa'ya sevk edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Irak-Suriye bölgesinin ticaretteki önemini kaybetmesi Urfa'nın bu durumdan olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.⁵⁰

Irak ve Suriye topraklarının ticarete gerilemesi beraberinde Urfa ve çevresinde varlık gösteren aşiretlerin bölgedeki tüccarlarla olan ilişkilerini de genel anlamda olumsuz etkilemiştir. Aşiretlere mensup bazı şahıslar yerel ahaliye karşı yürüttükleri eşkıyalık faaliyetlerini bu kez ticaret kervanlarına da yaymışlar; bu kervanlara saldırmak suretiyle mallarını gasp etmişlerdir. Örneğin, Temmuz 1758 tarihinde sâdat-ı kiramdan ve tüccar taifesinden olan Es-Seyyid Mehmet, Diyarbakır'dan Halep'e giderken Diyarbakır ile Urfa arasındaki Karacadağ mevkiinde eşkıyanın saldırısına uğramış ve 2.500 kuruş nakit ile diğeri bazı emval ve eşyası gasp edilmiştir. Bu olay üzerine Diyarbakır'a geri dönmek zorunda kalan Mehmet birkaç gün sonra, gasp olunan para ve eşyalarının Milli Aşireti'nden Mahmut Bey'in elinde olduğunu öğrenmiştir. Kendisinden bu malların teslimi istenmiş ancak Mahmut Bey buna yanaşmamıştır. Bunun üzerine Es-Seyyid Mehmet parasını ve malını alabilmek amacıyla şikâyetle bulunmuştur.⁵¹

⁴⁷ Taş, "XIX. Yüzyılda Harran Bölgesinde Eşkialık ve Şemmer Aşireti'nin 1890 Yılı Eşkialık Olayı", s. 320-321.

⁴⁸ Fikret İşıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960, 2-3.

⁴⁹ Mehmet Emin Üner, *Urfa Gümrük Defterleri Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1148-1153/M. 1736-1741)*, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası (ŞUTSO) Yayınları, Şanlıurfa 2017, s. 308-309.

⁵⁰ Hilmi Bayraktar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı)*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2007, s. 201.

⁵¹ "Sâdat-ı kirâmdan Esseyyid Mehmed zîde şerefehu gelub bu zümre-i Nacar'dan olub vech-i teftiş-i ibad için nasdan istidane ile aldığı iki bin beş yüz guruş nüküd akçesiyle bin yüz yetmiş bir senesinde Diyarbekir'den huruç ve cânibi

Ticaret yollarının güvenliği için devlet tarafından bazı tedbirler alınmış ve bunlar olumlu sonuç vermiştir. Nitekim 28 Ekim 1848 tarihinde Urfa tüccarı, ticaret erbabının asayiş ve rahatı hakkında gösterilen dikkatten dolayı Urfa kaymakamı ve ticaret nazırına bir teşekkür tezkiresi göndermiştir.⁵² Mayıs 1855 tarihinde ise Musul Mutasarrıfı tarafından bir teşekkür yazısı kaleme alınmıştır. Bu yazıda Cizreli İzzeddin Şir namında bir eşkıyanın isyan halinde Musul, Cizre ve Mardin civarının çöl taraflarında göçebe halde dolaşan Şemmer ve sair aşiretleri yanına davet ederek şekavette bulunduğu belirtilmiştir. Gerek bu eşkıyaların bertaraf edilmesi ve gerekse tüccarların yanında yer almak üzere memur görevlendirilmesiyle 2.500 parçadan fazla yük, Urfa'ya kadar zarara uğramadan getirilmiştir. Bu durumdan gayet memnun olan tüccar tafesi ise idarecilere teşekkür etmiştir.⁵³ Bununla birlikte olumlu sayılabilecek bu gibi gelişmelerin ne yazık ki süreklilik arz etmediği anlaşılmaktadır. Zira özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında aşiretlerin kervanlara yönelik saldırılarının arttığı görülmektedir. Temmuz 1854 tarihli bir kayıтта Bağdat'tan yola çıkan bir kervanın Siverek ile Urfa arasından geçerken Şemmer Aşireti'nden birtakım eşkıya tarafından yolları kesilmiş, eşya ve hayvanları gasp edilmiştir. Urfa kaymakam vekilinin bu hadiseyi haber vermesi neticesinde, eşkıya üzerine atlı asker sevk edilerek gasp ettikleri eşya ile hayvanlar geri alınmış ve sahiplerine teslim edilmiştir.⁵⁴ 1859 yılında Aneze Aşireti'ne mensup bazı eşkıyalar Diyarbakır'a on sekiz saat mesafede bulunan Siverek Sancağına hücum etmiş, bu sırada Şemmer eşkıyaları ise yine Siverek tarafına giden bir kervana baskın yaparak kervanın eşya, nakit para ve hayvanlarını gasp etmişlerdir. Bu saldırıların önlenmesi için valiye emir gönderilmiştir.⁵⁵ 1861 senesinde ise Arabistan posta memurunun Şemmer Aşireti Şeyhi Abdülkerim'in adamları tarafından Siverek ile Diyarbakır arasında gasp edildiği belirtilerek söz konusu kişinin zararının belirlenmesi ve bölgede emniyetin artırılması istenmiştir.⁵⁶

27 Aralık 1893 tarihinde aralarında Urfalıların da bulunduğu koyun tüccarlarının Musul Vilayeti'ne yazdıkları telgrafta, Musul'dan Suriye'ye götürdükleri hayvan sürülerinin önceki yıl Şemmer Aşireti mensubu bazı eşkıyalar tarafından saldırıya uğradığı dile getirilmiştir. O sene de yanlarında bulunan 200 sürü ile bu durumdan korktukları için yola çıkmadıklarını, bu saldırılardan canlarını ve mallarını muhafaza etmek üzere Deyr ve Urfa'ya kadar yeterli miktarda askerin kendilerine refakat etmesini talep etmişlerdir.⁵⁷ Bazen tüccar kabilelerinin korunması için tedarik edilen askeri kuvvetlere rağmen eşkıyaların yine de çeşitli saldırılarda bulunabildiği bilinmektedir. Örneğin, Milli Aşireti'nden olduğu belirtilen bazı eşkıyanın Urfa güzergâhından geçen Musul, Diyarbakır ve Bağdat vilayetlerine giden tüccar kabilelerine zarar verdiği, kendilerine refakat eden asker ve jandarmaya yönelik vukuatlarının da eksik olmadığı öne sürülmüştür. Eşkıyalık hareketlerine karışan aşiret mensuplarının bu hareketlerinin engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.⁵⁸

Haleb'e gider iken Diyarbakır ile Ruha beyinde vaki' Karacadağ ta'bir olunur mahalde Milli Ekrâdı eşkıyası üzerine hücum ve yanında mevcut nükûd-ı mezbûr ile sair emvâl ve eşyasını bil küllîye gasb ve garet ve urbanen yine Diyarbakır'e avdet ve birkaç eyyamdan sonra gasb olunan emvâl ve eşya ve nükûdu Rakka sükânından olub sereşküyâdan Milli Mahmud Bey demekle ma'rûf şakinin yedinde zühûr etmekle taleb eyledikde hilâf-ı şer'-i şerif vermekde ta'allül ve muhalefet ve gadr sevdasında olduğu ve mezbûr hâlâ taht-ı hükümet ve kazânında mürûr ve ubûr üzre bildirub şer'le görölüb gasb olunan emvâl ve eşya ve nükûdu mezbûrdan tamamen tahsil ve bi-kusur alıverilub bir türlü ta'allül ve muhalefet ettirilmeyub icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hak olunmak bâbında..." BOA, RAD. 24, 137-2.

⁵² BOA, A.MKT. 157-14.

⁵³ Belgede yer alan ifadelerle göre bu kadar yüksek miktarda bir malın urban aşiretleri ve geniş çöller arasından salimen geçirilmesi hiçbir vakitte mümkün olmamıştır. BOA, A.MKT.UM. 194-53.

⁵⁴ BOA, MVL. 277-54.

⁵⁵ BOA, A.MKT.MHM. 166-90.

⁵⁶ BOA, A.MKT.UM. 488-17.

⁵⁷ Burada adı geçen Şemmer mensupları aşiret reislerinden Ferhan Paşa'nın oğlu Faysal ve kardeşleri ile Abdülhasan evladı Abdülkerim ve Ali gibi kimselerdir. BOA, BEO. 334-25029-3.

⁵⁸ BOA, DH.TMIK.M. 183-81.

Temmuz 1899 tarihinde Halep tüccarlarından Mehmet Beşir ve 32 tüccar arkadaşının Seraskerlik makamına gönderdikleri telgraf, bölgedeki ticaretin durumu hakkında önemli bilgiler içermektedir. Telgrafta “*Halep ve şehri vilayat-ı dâhiliyenin iskelesi hükmünde ticari bir şehirdir. İki seneden beri gündün güne şekavet ve tecavüzat-ı şiddet ile Hamidiye askerinin yolcu ve emval-i ticariyeye tasallutları Diyarbekir, Harput, Bitlis, Musul, Bağdat, Van, Sivas vilayetlerinin yollarını set etmiştir.*” ifadelerine yer verilmiştir. Söz konusu tüccarlar, 600 deve yükü emval ve eşyadan oluşan kervanlarını Hamidiye Alaylarına mensup Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa’nın ve ayrıca Arap eşkıyasının korkusundan Rakka’da bekletmek zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir. Kervanın selameti için nizami askerlerin kendilerine refakat etmesi gerektiği, aksi takdirde asker refakatinde yolculuk yapabilen ecnebi tüccarların namına teati-i ticaret yapacaklarını söylemişlerdir⁵⁹. Dolayısıyla Osmanlı tüccarının bu dönemde ecnebi tüccarlara kıyasla daha zor durumda olduğu ve aşiretlerin eşkıyalıkları sebebiyle ticaret yapamadıkları söylenebilir. 1901 senesinde de Mardin’den gelmekte olan Urfa tüccarlarına ait eşya, nakit ve hayvanların yer aldığı 50 kişiden müteşekkil bir kabile, Urfa’ya on saat mesafede bulunan Çoban Boğazı’ndan geçtikleri sırada Karakeçili Aşireti’nin saldırısına maruz kalmıştır. Hamidiye Alayı Kaymakamı ve Karakeçili Aşiret Reisi Halil Bey’e tabi olan 150 kadar aşiret mensubu bu tüccar kafilesine hücum ederek kabiledekilerin büyük bir bölümünü darp etmiştir. Hatta bazılarını yaralayarak onlara ait eşya, nakit ve hayvanlarını ele geçirmişlerdir. Gasp edilen emval ve eşyanın geri alınması için eşkıyalar üzerine asker sevk edilmiştir. Bu askeri harekettten endişe duyan ve bu tür eşkıyalık hareketlerini tasvip etmeyen Karakeçili Aşireti’ne mensup diğer oba sakinleri yağmalanan malları sahiplerine iade etmişlerdir. Ancak 60 mecediye kadar bir miktarı alan gaspçıların firar ettikleri öğrenilince bunun da geri alınarak sahiplerine verilmesi için Halep Adana Fevkalade Kumandan Vekili Ferik Ali Muhsin Paşa tarafından Diyarbakır vilayetine malumat verilmiş ve gerekli işlemler başlatılmıştır.⁶⁰

Bazen de tüccarların can ve mallarını korumak amacıyla farklı yöntemlere başvurdukları dikkati çekmektedir. 3 Kasım 1858 tarihli Musul mutasarrıfına gönderilen bir yazıda, Musul tüccarı tarafından Halep’e gönderilmek üzere tertip edilen 700 devenin yükü ile beraber çöl tarafında Hamidan Köyü’nden hareket ettikleri esnada kervanın gerisinde kalan 75 deve yükü eşyanın Aneze urbanı tarafından gasp olduğu belirtilmiştir. Eşkıya üzerine asker sevk edilerek gasp olunan develerden 52’si kurtarılmış, diğerlerinin de kurtarılması için çalışmalara devam edilmiştir. Bu kayıta yer alan “...*bu makule karbanda (kervanda) âdem tefrik etmesi için Şemmer Şeyhi Ferhan Bey’e tüccar tarafından akçe itası âdet hükmüne girmiş ise de yine böyle fenalık eksik olmadığından icab eden mahallere asker-i muvazzafe atlısı ikadıyla emniyet-i tarik maddesi istihsal olduğu cihetle...*” ifadelerden hareketle tüccarların bu gibi Arap aşireti şeyhlerine akçe verdikleri ve bu durumun âdet halini aldığı söylenebilir. Ayrıca yazıdan anlaşıldığı kadarıyla, bu tür geniş çaplı kervanların hükümetten habersiz yola çıkarılmaması gerektiğinin daha önceden bildirildiği, aksi takdirde

⁵⁹ “...hükümet-i mahalliyeye vaki olan müracaatları cihet-i askeriye Hamidiye eşkıyasına tehhabları sebebiyle hükümsüz kalıyor. Yalnız aralıkta ecnebi ricalinin emvali asakir-i nizamiye ile terfik olunarak sevk ediliyor. Üç gün mukaddem gayr-ı murafık kervanın bir taliası yükleriyle beraber alındı. Biçaregân Osmanlı tüccarı tadil-i ticarete mecbur oluyorlar. Son tecrübe olarak otuz kırk tüccar birleşerek Mardin ve Musul’a bir kervan olarak altı yüz deve emval çıkarıldı. Milli Aşireti Reisi Hamidiye Livası İbrahim Paşa’nın güzergâh-ı teaddisi olan Siverek tariki bırakılıp çöl tarafı ihtiyar olundu ise de bu miktar kalabalık bir kervan bile bir taraftan Hamidiye eşkıyası ve diğer taraftan bunları görerek azmış bulunan Arap eşkıyasından korkup Rakka’da tevkif etmiştir. Asker terfiki için vilayete müracaat olundukda ancak beş on jandarma verilebileceği anlaşılmıştır. Mesele böyle tedabir-i zaife ile önü alınacak bir şey olmayıp devletçe kemal-i ehemmiyet ve süratle icabına bakılmak lazım gelen meseledendir. Halep’te bulunan beş altı yüz Osmanlı tüccarının teminat-ı hükümet-i seniye canibinden ehemmiyet verilmediği halde son kararları yirmi otuz tüccar ecnebi ile mukavele edip târikatın teminine değin ecnebi tüccarı namına teati-i ticaretle ecnebiiler sayesinde yaşamaktır. Vakıa hamiyet ve kısmen menfaatlerine menafi ise de iş bu altı yüz devenin temin ısdarına bir çare bulunmadığı takdirde bu muameleye hükümet-i seniyece mezun edilmiş demek olacakları maruzdur...” BOA, DH.TMIK.M. 74-40-2.

⁶⁰ BOA, Y.MTV. 212-158; BOA, DH.TMIK.M. 110-36.

meydana gelebilecek uygunsuzlukların telafisinin daha zor olacağı hususunda uyarılarda da bulunulmuştur.⁶¹

Müslüman tüccarların yanı sıra gayrimüslim tüccarların da eşkıyalar tarafından soyguna uğradığı dikkati çekmektedir. Ekim 1908 tarihinde Tüccar Boles Baso ve arkadaşlarının Urfa Mutasarrıflığı ve Dâhiliye Nezareti'ne çektikleri telgrafta Viranşehir ile Derik arasında Şemmer ve Dağ aşiretlerinin saldırısına uğradıklarını dile getirmeleri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Alınan askeri tedbirlere rağmen eşkıyaların saldırıya uğradıklarını belirten Tüccar Boles Baso ve arkadaşları bu saldırıdan dolayı zarara uğradıklarını belirterek mallarının alınarak kendilerine verilmesini talep etmişlerdir.⁶²

4. Bölge Aşiretlerinin Birbirlerine Yönelik Eşkıyalık Faaliyetleri

Anadolu coğrafyası aşiret, cemaat ve oymakların yoğun yaşadığı bölgeler arasında yer almaktadır. Sosyal, kültürel ve ekonomik alanda farklı özelliklere sahip bu topluluklar, tarih boyunca birlikte yaşama kültürünün önemli temsilcileri arasında yerini almıştır. Bunlar arasında aşiretler, devleti ve toplumu ilgilendiren hususlarda işbirliği ve dayanışma içerisinde bulunmalarına rağmen zaman zaman bazı dâhili ve harici etkenlerle karşı karşıya kalmış, birbirleriyle mücadele eder hale gelmişlerdir. Dönemin kaynaklarından hareketle, Urfa ve civarında varlık gösteren aşiretlerin de kendi aralarında bir rekabet ve çekişmeye tutuştukları görülmektedir. Birbirlerinin sınırlarını ihlal etme veya eşkıyalık yoluyla diğer bir aşiretin mensuplarına zarar verme gibi hadiseler neticesinde aşiretler arasında oldukça çetin ve uzun süren kavgalar meydana gelmiştir. Aidiyet duygusunun ön planda olduğu aşiret örgütlenmesinde her bireyin kendinden olduğu kadar aşiretin diğer mensuplarından da sorumlu olması bu durumun temel sebepleri arasında gösterilebilir. Dolayısıyla herhangi bir aşirete mensup bir bireyin olumlu veya olumsuz hareketleri tüm aşireti ilgilendirmiştir. Aşiret reisleri ve temsilcileri de aşireti korumak ve güçlü kılmakla yükümlü olmuşlardır. Buna binaen devlet nezdinde itibar kazanmak, yöneticilerle yakın ilişkiler kurmak ve bulunduğu bölgede söz sahibi olarak nüfuzunu arttırmak isteyen aşiret idarecileri birbirleriyle mücadele etmekten geri durmamışlardır.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, Urfa ve çevresinde yaşayan aşiretler arasında bazı çatışmalar meydana gelmiştir. Örneğin, Nisan 1746'da Rakka valisi ve Ruha kadısına gönderilen hükümde yer alan bilgilerden hareketle, Ruha Kazâsı sakinlerinden Bozkoyunlu Aşireti'ne mensup bazı eşkıyaların haksız yere Acurlu aşiretinden Seyyid Ali'ye yönelik saldırıda buldukları görülmektedir. Bu saldırıda 5 deve, 155 koyun, 2 at, 1 sandık kadın eşyası, 4 kazan, 1 kılıç ve saire eşyası gasp edilmiş ve ayrıca Seyyid Ali'nin iki kardeşi de yaşamını yitirmiştir. Bunun üzerine, bu olaya sebebiyet veren eşkıyaların adalet üzere yargılanmaları ve aldıkları emval ve eşyaları eksiksiz olarak teslim etmeleri emredilmiştir.⁶³ Haziran 1749 tarihli Rakka valisi ve Ruha kadısına gönderilen başka bir hükümde ise, Rışvan Ekradı aşiretinden Meyanlı ve Celikanlı aşiretlerine mensup bazı kimselerin Ruha'da bulunan Beydili aşiretinden Anbar oğlu Ali, Deli Emir, Hüseyin Çelebi ve beraberlerindeki yüz kadar süvarinin saldırısına maruz kaldığı belirtilmiştir. Bu eşkıyalar, Meyanlı Aşireti'nden 30 adet deve, Celikanlı Aşireti'nden ise 50-60 deve ve 500 koyunla birlikte bu aşiretlerin bazı eşyalarını gasp etmiştir.⁶⁴

Haziran 1775'te Ruha'nın Türkmen aşiretlerinden bazıları Suruç'ta, Kays urbanından bazı şahıslarla birleşerek Berazi Aşireti üzerine saldırmıştır. Bu saldırıda 20 kişi hayatını kaybetmiş; 32 adet koyun, 200 deve ve 100 küheylan kısarak da gasp edilmiştir. Ayrıca Beski (Baziki) Aşireti'nin de 10 adet küheylanı ve 100 adet koyunu eşkıyalar tarafından alıkonulmuş ve dört kişi ise haksız yere öldürülmüştür. Zarara uğrayan kimselerin mağduriyetlerinin giderilmesi için

⁶¹ BOA, A.MKT.UM. 332-18.

⁶² BOA, DH.MKT. 2634-4/1-2.

⁶³ BOA, RAD, 24, 42/2.

⁶⁴ BOA, RAD, 24, 63-2.

Hassa silahşörlerinden Sarı Paşazade Mir Ahmet görevlendirilmiştir⁶⁵ Aşiretlerin birbirilerine karşı bu olumsuz hareketlerinde sadece emval ve eşya gasp etmedikleri, bazı şahısları da alıkoydukları dönemin kaynaklarında yer alan bilgilerden hareketle söylenebilir. Örneğin, Eylül 1804 tarihli bir hükümde Neimi Aşireti'nden ve sâdât-ı kirâmdan Esseyyid Elhâc Hüseyin, Ruha sakinlerinden Beraki Aşiretine mensup Tiryaki oğlu Ömer ve Cahiz oğlu İbiş ve Aydın oğlu Ahmet ile Mehmet isimli kimselerin saldırısına uğramıştır. Esseyyid Elhâc Hüseyin'in 300 kuruş kıymetli bir atı ve 1.600 kuruştan fazla kıymetli emval ve eşyası gasp edilmiş, hatta hanımı dahi alıkonulmuştur. Merkezden gönderilen emirde, Hüseyin'in eşkıyalar tarafından alıkonulan mallarının ve hanımın geri alınarak kendisine teslim edilmesi ve suçluların cezalandırılması istenmiştir⁶⁶.

XVIII. yüzyılda, Urfa ve civarındaki ayan, eşraf ve aşiret liderlerinin aralarında üstünlük mücadeleleriyle birlikte çekişmeler de yaşanmış ve bu durum uzun bir süre devam etmiştir. Örneğin, o dönemde Milli Aşireti, Urfa-Diyarbakır-Mardin hattında etkin bir güç olmasının yanı sıra Siverek'te ayan ve eşraf olarak kabul edilebilecek Fettahzadeler⁶⁷ ve Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı idari bir birim olan Karakeçili Aşireti ile yaşadığı husumet sebebiyle de ön plana çıkmıştır. Bu aşiretin bazı eşkıyalık hadiselerine karıştığı görülmektedir. Kasım 1744 tarihli bir hükümde, Havas-ı Hümayun'a tabi Bayoğlan Karyesi'nden Millioğlu Ahmed Bey ve oğullarının Milli Aşireti'nden Abduş olarak bilinen kişi ile birleşerek dönemin Siverek Hassı Voyvodası Abdulfettahzâde Mehmed'e ve Siverek Kazası'na bağlı Tüccarönü ve Kovanlı köyü ahalisine haksız yere saldırdıkları belirtilmiştir. Bu saldırıda köylerin basıldığı, bazı kimselerin katledildiği, zahirenin yağmalandığı, adı geçen köy ahalisinin tekâlifini vermelerine engel olduğu ve bunların yanı sıra Abdulfettahzade Mehmed'in 20.000 kuruş akçe zarara uğradığı öne sürülmüştür. Merkezden yerel idarecilere bu konuda "icra-yı şer' olunması" emredilmiştir.⁶⁸

Aşiretler arasında meydana gelen iktisadi faaliyetler neticesinde de birtakım anlaşmazlıklar vuku bulmuştur. Kasım 1745'te Diyarbakır ve Rakka valileri ile Amid ve Ruha kadılarına gönderilen bir hükümde, Milli Aşireti ve Karakeçili Aşireti arasında borç-alacak konusunda bir anlaşmazlık yaşandığı dikkati çekmektedir. Belgeye göre, dönemin dergâh-ı mualla kapıcılarından Millili Ali, konargöçer Ekrad taifesinden Karakeçili Aşireti'ne mensup Habeş adlı kişiden 3.000 kuruş alacaklı olduğunu fakat defalarca istemesine rağmen Habeş'in borcunu ödemediğini belirtip divana şikâyetinde bulunarak söz konusu alacağının Habeş'ten tahsil

⁶⁵ Berazi aşiretinden Şeyh Şaban ve Elhâc Mehmed ve Pinalı Hasan ve oğlu Can Ömerzâde ve Malkoç gibi isimler şikâyetçi olmuşlardır. Şikâyete muhatap olanlar ise Türkmen aşiretlerinden Topal Hamo, Hüseyin Çelebi oğlu Ömer ve karındaşı Çavuş ve Gail, Kasım oğlu Halil, Şehid oğlu Mehmed, Arablü Haydar, Kel Koca, Kel İbiş ve Kôr İbiş'tir. Kays araplarından Cafer Badin oğlu Şeyh ve karındaşı Şašo da saldırıya ortak olanlardandır. BOA, RAD. 24, 244-8.

⁶⁶ "Rakka valisine ve Ruha kadısına hüküm ki

Ne'imi aşiretinden Sâdât-ı kirâmdan Esseyyid Elhâc Hüseyin zîde şerefehu gelub bu kendu halinde arzıyla mukayyed ve kimesneye vaz' ve hareketi olmayub üzerine dahi şer'ın bir nesne sâbit ve zahir olmuş değil iken Ruha sâkinlerinden Beraki' aşiretinden Tiryaki oğlu Ömer ve Cahiz oğlu İbiş ve Aydın oğlu Ahmed ve Mehmed nâm kimesnelerinin iki yüz on senesinde alel gafle bunun menzilinü basub üç yüz guruş kıymetlü bir rees esbiyle bin altı yüz guruşlukdan mütecâviz emvâl ve eşyasını nehib ve garet eylediklerinden başka zevcesini dahi yedinden ahz ve edub gadr eyledikleri bildirub Sen ki vezir-i müşarüileyhsin ma'rifetinle mahallinde şer'le görülüb mezbûrların hilâf-ı şer'-i şerif nehib ve garet eyledikleri emvâl ve eşya ve esbiyle zevcesini mezbûra alıverilub icrâ-yı şer' ve ihkak-ı hak olunmak bâbında..." BOA, RAD. 25, 96-2.

⁶⁷ Fettahoğulları, Fettahlılar ve Fettahzadeler gibi isimlerle anılan bu aile Siverek'in kadim hanedanlarından biridir. Güneyden gelen Arap aşiretlerinin saldırılarına karşı devletin iskân politikası doğrultusunda Asli vatanları olan Yeni-İl'den (Sivas) 1700'lü yılların başında getirilerek Siverek ile Rakka arasındaki bölgeye yerleştirilmişlerdir. Bu hanedan mensuplarına tanınan ayrıcalıklar sayesinde kısa sürede bölgenin önde gelen ailelerinden biri olarak önemli görevler üstlenmişlerdir. Ekrem Akman, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siverek (Şehir, Mekân ve İnsan)*, (Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mardin 2017, s. 280.

⁶⁸ BOA, DAD. 1, 58-3; Gümüş, agm, s. 118; Burcu Çelik, *Diyarbakır Ahkâm Defterleri'nde Konar-Göçerler ile İlgili Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu 2017, s. 89-90.

edilmesini talep etmiştir.⁶⁹ Birbirleriyle sınır komşusu olan Milli ve Karakeçili aşiretlerinin ilerleyiş döneminde de anlaşmazlık yaşadıkları bilinmektedir.⁷⁰

XIX. yüzyılda da bu iki aşiret arasındaki mücadelenin muhtelif nedenlere dayandığı görülmektedir. Bu yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de son çeyreğinde Urfa ve Siverek havalisinde Karakeçili ve Milli Aşiretlerinden bazı kimselerin zaman zaman hem yerel ahaliye hem de birbirilerine karşı uygunsuz tavırlar sergilemeleri bu nedenler arasındadır. Bunun yanı sıra sınır komşuluğundan kaynaklanan bazı sorunlar da söz konusu olmuş ve bu sorunlar aşiretleri karşı karşıya getirmiştir. Karakeçili Aşireti'nin çoğunlukla yaşadığı bölge Siverek ve civarıydı. Milli Aşireti ise Viranşehir kazası başta olmak üzere Urfa ve Mardin taraflarında varlık gösteriyordu. Dolayısıyla Siverek-Viranşehir-Mardin topraklarında sınır komşusu olan bu iki aşiret sık sık karşı karşıya gelmiştir. Arşiv kayıtlarında geçen "iş bu iki aşiret halkı ruesa-yı muma ileyhuma teşvikiyle tekâlif-i mîriyeden kendülerini istisna eylemekte oldukları gibi her bâr yekdiğeriyle kavga ve envâ'i fenâlıklar ıka'ından hâli olmadıkları" gibi bazı ifadeler de bu durumu desteklemektedir.⁷¹ Özellikle Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa döneminde mücadelelerin şiddetlendiği, işlenen suçların sürgüne varan cezalarla neticelendiği görülmektedir. Fakat bu iki aşiret arasındaki münasebetlerin kısa süreliğine de olsa ılımlı bir ortamda devam ettiği de bilinmektedir. Öyle ki, iki taraf arasında 12 Temmuz 1896 tarihinde devlet nezdinde taahhüt senedi olarak nitelendirilen karşılıklı bir sulh anlaşması imzalanmıştır.⁷² Düzenlenen bu taahhüt senedinde aralarında Milli Aşireti Reisi İbrahim Edhem ve Karakeçili Aşireti Reisi Halil'in de bulunduğu sekiz kişinin ismi vardır. Bunlardan beşi Milli Aşireti ve üçü ise Karakeçili Aşireti mensubudur. Her iki aşiret de aralarındaki anlaşmazlıkların sınır komşuları olmaları sebebiyle meydana geldiğini, birbirilerinden almış oldukları hayvan ve malları karşılıklı olarak iade edeceklerini ve bundan sonra beraber kardeşçe yaşayarak devlete hizmet edeceklerini belirtmişlerdir. Nitekim Diyarbakır valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda iki aşiretin uzlaştırıldığı ve uygunsuz hareketlerde bulunmamalarının *taht-ı taahhüde* alındığı söylenmiştir.⁷³ Ayrıca her iki aşiretin Hamidiye Alayları'na mensup oldukları da vurgulanmıştır.⁷⁴

Ayrıca dönemin kaynaklarından elde edilen bilgiler ışığında bu aşiretler arasında geçmişten süregelen bir husumetin de olduğu göze çarpmaktadır.⁷⁵ Örneğin, Karakeçili ve Milli Aşireti 1855-1860 yılları arasında husumet nedeniyle karşı karşıya gelmiştir. Harput Valisi'ne hitaben yazılan bir belgede bu iki aşiretin birbirleriyle husumet içerisinde oldukları belirtilerek asayiş ve emniyetin teftişi amacıyla bir memurun görevlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁷⁶ Görevliler tarafından yapılan tahkikat neticesinde, Milli Aşireti reislerinden olan Temavizâde Mahmud Ağa'nın adamlarıyla birlikte Karakeçili Aşireti üzerine yürüdüğü, onların bazı mallarına ve hayvanlarına el koyduğu, 4 kişinin ise ölümüne sebep olduğu belirtilmiştir. Ayrıca onun Milli Karyesi ahalisini buldukları yerlerden zorla çıkararak Urfa taraflarında iskân ettirdiği iddia edilmiştir.⁷⁷ Bu iddialar hususunda Temavizâde Mahmud Ağa'nın vermiş olduğu ifade ise şu şekildedir: "Vakia mukaddema siyar olarak Siverek dâhilinde bulunduk ise de (12)71 tarihinde saadetli Hacı Yusuf Paşa hazretlerinin hükümeti esnasında iskân suretinde Urfa'ya ilhak olduğumuzdan muahharen Karakeçili Aşireti

⁶⁹ BOA, DAD. 1, 72-4; Gümüş, agm, s. 121; Çelik, *agt*, s. 89-90.

⁷⁰ Gökalp, *age*, s. 37.

⁷¹ BOA, Y.A.HUS. 167-25, 5-3.

⁷² BOA, DH.TMIK.M. 73-46/1.

⁷³ Bu yazıya senedin bir nüshası da eklenmiştir. BOA, DH.TMIK.M. 73-46/2.

⁷⁴ BOA, DH.TMIK.M. 13-8.

⁷⁵ Karakeçili Aşireti ile Mazıdağı'nda meydana gelen uygunsuzluğun bertaraf edilmesi ile ilgili Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen kayıta geçen "...Karakeçi Aşireti müstakilen idarede bulunan Mamüretü'l Aziz'e tâbi Maden Mutasarrıflığı ve Milli Urbanı Halep Vilayeti'ne muzaf Zor Sancağı dâhilinde olub bunların beynlerinde adâvet-i kadime olmak hasebiyle yekdiğeri üzerine hücumla hazırlanmakta oldukları..." gibi ifadeler bu durumu desteklemektedir. BOA, HR.SYS. 2942-18/1.

⁷⁶ BOA, A.MKT.MHM. 102-83.

⁷⁷ BOA, A.MKT.UM. 325-53; BOA, MVL. 751-27/1.

bizim aşiretimize hücum edip altmış üç atla ve külliyeyle sığır ve iki yüz hane emval ve eşyasını gasp ettikleri halde hakkımızda bu suretle beyan olunan gazeviyat müdafaa suretinde bulunduğumuzdan naşidir...".⁷⁸ Bu ifadeden hareketle konunun diğer bir muhatabı olan Karakeçili tarafının da Halep Vilayeti'ne gelip ifade vermeleri ve şayet haklı çıkarlarsa onların zararları ve yol masraflarının Milli Aşireti Reisi Mahmud Ağa'dan tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁹

Olumlu yönde meydana gelen bu uzlaşmacı tavırlara rağmen bu iki aşiretin birbirileriyle olan mücadeleleri XX. yüzyılın başında da devam etmiş hatta daha da şiddetlenmiştir. Şubat 1901 tarihli Halep Valisi Enis tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, Milli ve Karakeçili aşiretlerinin liva dâhilinde dolaşarak aşairi teşvik ve tahrik ile bir arbede çıkarma peşinde oldukları belirtilmiştir. Bu durum Diyarbakır Vilayeti'ne bildirilmiş ancak söz konusu bu iki aşiretin Hamidiye Alayları'na mensup olmaları sebebiyle bir askeri müdahalenin hoş karşılanmayacağı dile getirilmiştir. Bunların bir fenalığa yol açmadan asıl ikamet yerlerine gönderilmeleri hususunda Dördüncü Ordu'ya emir verilmesi istenmiştir.⁸⁰

Milli ve Karakeçili Aşireti mücadelesi oldukça ciddi boyutlara ulaşmış ve bu çatışma ortamı devleti rahatsız ettiği gibi bölge halkını da huzursuz etmiştir. Seraskerlik makamının 25 Şubat 1901 tarihli yazısında bu durum açıkça belirtilmiş olup alınabilecek önlemler hakkında bilgiler verilmiştir. Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa tarafından martini tüfeklerle teçhiz olunan 200 atlı Rakka Kazası ve köylerine hücum ederek 2.000 hayvan ile çadırlarını gasp etmiş, bir kişiyi öldürmüş ve 20 kişiyi de yaralamıştır. Üç senedir bu gibi saldırılardan dolayı halkın bizar olduğu ve bir kısmının Zor taraflarına göç ettiği, kalanların da bu gidişle göç edeceğinden bahsedilmiştir. Urfa ahalisinin ve aşiretlerinin de hayvanları ve malları alıkonulmuştur. Ahali ve aşiretlerin maruz kaldıkları bu zararların telafisinin yapılmaması durumunda bazılarının vatanlarını terk etmek zorunda kalacağı belirtilmiştir.⁸¹ Bu olayların yanı sıra Milli Aşireti ile Karakeçili Aşireti arasında Urfa'ya tabi Haydarabad Köyü civarında şiddetli bir çatışma yaşanmış ve bu çatışmanın akabinde her iki aşiret mensuplarından bazı kişiler civar köylere saldırarak yağma ve gasp faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Hatta bu muharebeden önce İbrahim Paşa'nın oğullarından birinin, Harran taraflarına giderek burada bulunan 51. ve 52. Hamidiye Alayları'nda yer alan aşiret idarecilerine Karakeçili Halil Bey ile meydana gelecek muharebede kendilerine yardım etmelerini, etmezler ise bunlara yönelik saldırıların söz konusu olacağı tehdidinde bulunduğu iddia edilmiştir. Söz konusu muharebeden sonra bölgeye asker ve jandarma sevk edilmiştir. Öte yandan Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ile Karakeçili Aşireti Reisi Halil Bey'in Mamuretülaziz'de Şemsi Paşa riyasetinde kurulacak bir divan-ı harpte yargılanmaları hakkında seraskerlik makamı tarafından izin istenmiştir.⁸² Bu bölgede meydana gelen asayişsizliğin Urfa Sancağı'nın tamamına yayılabileceğinden söz edilerek bu aşiretlerin Harran ve Siverek'ten çıkarılması veya bir mutasarrıflık tesisi gerektiği vurgulanmıştır.⁸³

Aralık 1901 tarihli bir tahriratta ise Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın adamlarıyla birlikte Siverek Kazası'na tâbi ve Hafif Süvari Alayları'na mensup Karakeçili Aşireti üzerine hücum ederek katl ve gaspa cüret ettiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca ahalden mevcut vergiler haricinde 2 mecrediye, 2 kile hinta (buğday), 2 kile şa'ir (arpa), 3 kıyye yapağı talep etmiştir. İbrahim Paşa'nın bunları tahsil etmek için *havale* namıyla iki bölük teşkil ederek bu bölüklerin masraflarını dahi ahaliye yıkmış olduğu, görevlendirdiği kişilere kendi nezdinde mülazımlıktan binbaşılığa kadar rütbelere verdiği ve bunlara üniforma giydirdiği ileri sürülmüştür.⁸⁴ Nisan 1902

⁷⁸ BOA, MVL. 751-27/2.

⁷⁹ BOA, MVL. 751-27/4.

⁸⁰ BOA, DH.TMIK.M. 100-11/4.

⁸¹ Bozan, "20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkışyalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği", s. 188.

⁸² BOA, Y.MTV. 211-161.

⁸³ BOA, Y.MTV. 211-161; BOA, DH.ŞFR. 256-24.

⁸⁴ BOA, DH.TMIK.M. 113-68/1.

tarıhli ve acil ibareli bir telgrafnamede, Karakeçili Aşireti Reisi Halil Bey ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın "*adavat-ı sabıkaya mebni*" yani geçmişten süregelen hasımlığa bağılı olarak çarpışmak üzere oldukları, buna engel olmak için gönderilen alay kumandanlarının girişimlerinin sonuçsuz kaldığı bildirilmiştir.⁸⁵

Milli Aşireti'nin öteden beri kavgalı olduğu ve hâkimiyet mücadelesi verdiği aşiretlerden bir diğeri de Şemmer Aşireti olmuştur. Milli-Şemmer çekişmesi 1895-1904 yılları arasında bazen durgunluk yaşamış ve bazen de şiddetlenerek devam etmiştir. Bu iki aşiret arasındaki mücadele ve çekişme ortamı Urfa ve civarında asayişsizliğe yol açmıştır. Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın aşiretin başına yeni geçtiği 1860'lı yıllarda bu aşiret Şemmer Aşireti'ne vergi verecek kadar zayıf durumdaydı. Ancak İbrahim Paşa döneminde toparlanıp kuvvetlenen ve Hamidiye Alayları'na mensubiyetleri nedeniyle de iyice nüfuz sahibi olan Milli Aşireti bölgede etkin konuma gelmişti. Dolayısıyla Şemmer Aşireti'nin bu durumu kabullenmesi kolay olmuyordu. Öyle ki her fırsatta birbirilerine karşı hasmane tavırlar sergilemekteydiler. Haziran 1894 tarihli Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiriyeti'ne yazılan tahriratta Çeçen, Aneze, Şemmer ve Ebu'l-Hamis aşiretlerinin Milli Aşireti'ne yönelik saldırılar gerçekleştirdiği, 2 kişiyi öldürerek çok sayıda koyun ve kısrak gasp ettikleri belirtilmiştir. Bu hadiselerin önüne geçmek için tedbir alınması gerektiği aksi halde bu aşiretlerin çatışacağı ve bu durumun ileride daha vahim sonuçlara yol açacağı açıkça vurgulanmıştır.⁸⁶ Bu olaydan kısa bir süre sonra Şemmer Şeyhi Faris Paşa; Hemidan, Miz ve Ebu'l-Hamis aşiretleriyle ittifak halinde oluşturduğu 300 atlı ile Milli Aşireti üzerine saldırmıştır. Bu saldırıda 150 deveyle birlikte çok sayıda kısrak ve diğer bazı hayvanlar gasp edilmiştir. Bir sene sonrasında ise Faris Paşa'nın biraderi olan Ali bin Abdurrezzak, Takori Aşireti 46. Hamidiye Süvari Alayı'nın bir neferini öldürerek develerini ve kısraklarını gasp etmiştir. Hatta Milli Aşireti'nin 41., 42. ve 43. Hamidiye Süvari Alayları'nın çadırlarına hücum ederek pek çok deve ve hayvanlarını alıkoymuştur. Bu malların geri alınması için eşkıyaların takibi esnasında ise Hamidiye efradından 3 kişi öldürülmüş ve 5 nefer yaralanmıştır. Ayrıca en iyilerinden 25 adet kısrak ve bunların yanı sıra silahlar, elbiseler ve Hamidiye armaları gasp edilmiştir.⁸⁷ Bu saldırılardan sonra Ali bin Abdurrezzak, İbrahim Paşa tarafından yakalanarak Diyarbakır Vilayeti'ne teslim edilmiştir.⁸⁸ İbrahim Paşa'nın Şemmerlilerin şeyhi olan bu şahsı yakalama sürecinde mallarına da el koyduğu ve işkence ettiği iddia edilmiştir. Paşanın, Şemmer Aşireti'nin yerleşim bölgesi olan Cezire havalisine yönelik hukuksuz hareketleri nedeniyle de iki aşiret arasında ipler kopma noktasına gelmiştir.⁸⁹

Diyarbakır valiliğinin Şeyh Abdurrezzak'ın yakalanması ile ilgili İbrahim Paşa'yı haklı görmesi ve Abdurrezzak'ın bölgede sebep olduğu zulüm ve yağma hadiselerine dikkat çekilerek İbrahim Paşa'nın ödüllendirilmesi gerektiğini dillendirmesi Şemmer Aşireti'ni daha da öfkelenmiştir.⁹⁰ Öyle ki Şemmer Şeyhi Faris Paşa, Zor cihetinden sadarete gönderdiği telgrafta Hamidiye Alayları mirlivalarından İbrahim Paşa'nın Şemmer meşayihinden Ali bin Abdurrezzak'ı üç gün hapsedtiğini ve otuz kısrakını gasp ettikten sonra Diyarbakır'a gönderdiğini, aşiretinden 5 neferin de halen tutulduğunu dile getirmiştir. Faris Paşa bu durumun devam etmesi ve vukuatların önünün alınmaması halinde aşiretler arasında asayişin tamamen yok olacağını belirterek meydana gelebilecek fenalıklardan kendisinin sorumlu tutulmaması gerektiğini söylemiştir.⁹¹ Nitekim bu gelişmelerden kısa bir süre sonra Mayıs 1895 tarihinde Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiriyeti'ne acil ibaresi ile yazılan evrakta Şemmer Şeyhi Faris Paşa'nın Milli Aşireti üzerine hücum etme fikriyle 8.000 çadır halkıyla Diyarbakır hududuna geldiği

⁸⁵ BOA, DH.TMIK.M. 123-41/1.

⁸⁶ BOA, Y.PRK.BŞK. 36-82.

⁸⁷ BOA, Y.EE. 139-73.

⁸⁸ BOA, BEO. 632-47368.

⁸⁹ BOA, Y.A.HUS. 323-7.

⁹⁰ BOA, Y.MTV. 120-16.

⁹¹ BOA, BEO. 568-42574/4.

bildirilmiştir. Burada bulunan seyyar askeri kuvvetlerin meydana gelebilecek çatışmalarda etkisiz kalacağı vurgulanarak, Diyarbakır'da bulunan üç tabur asker-i şahaneden bir taburunun Milli Aşireti'nin bulunduğu bölgeye sevk edilmesi istenmiştir.⁹² Söz konusu tabur Yenişehir ve Derik taraflarında münasip bir yere konuşlandırılmıştır. Ayrıca bu çatışmaların İbrahim Paşa'nın Şemmer şeyhlerinden Abdurrezzak'ı yakalayıp hükümete teslim etmesinden kaynaklı olduğu belirtilerek bu şahıs hakkında gerekli olan muamelenin bir an önce neticelendirilmesi ile bu iki aşiret arasındaki anlaşmazlığın giderilebileceği ifade edilmiştir.⁹³

Diyarbakır Vali Vekili Enis Bey tarafından merkeze gönderilen telgrafta ise bu askeri tedbirlerin yanı sıra iki aşiretin uzlaştırılmasına çalışıldığı ancak Şemmer Aşireti'nin bir "kavm-i vahşi" olması sebebiyle bunda başarısız olduğu dile getirilmiştir. Oldukça kalabalık bir şekilde Diyarbakır ve civarında gezen Şemmerlilerin Milli Aşireti ile çatışmalar bile beraberindeki külliyetli hayvanlarıyla birlikte bölgedeki ahalinin ekinlerini ve meralarını çiğneyecekleri belirtilerek dolayısıyla mutlak surette askeri tedbirlerin alınması ve onların asıl vatanlarına dönmeleri gerektiği bildirilmiştir⁹⁴. Zor Mutasarrıfı Mehmed Salih ismiyle merkeze gönderilen telgrafta ise olayların tahkiki hususunda Resulayn Kaymakamlığı'na yazı gönderildiği ve Şemmer Aşireti Şeyhi Faris Paşa'nın uyarıldığı belirtilmiştir. Resulayn'dan gelen cevapta, asıl İbrahim Paşa'nın kendi aşireti ile birlikte Şemmer Aşireti'ne ait topraklarda bulunduğu, Şemmerlilerin tecavüz niyetinde olmadıkları ve hükümete karşı buna cesaret edemeyeceklerinden bahsedilmiştir. Şemmer Aşireti'ne ait olup zahire nakli için Mardin taraflarına gönderilen 13 devenin Milli Aşireti tarafından gasp edildiği belirtilerek bunların iadesinin istendiği ifade edilmiştir. Bu yazışmalar üzerine bölgeye tedbir amaçlı subaylar öncülüğünde 40 kişilik bir müfreze gönderilmiştir.⁹⁵ Buna rağmen Faris Paşa ve kuvvetlerinin Diyarbakır Vilayeti hududuna girdikleri görülmektedir. İki aşiretin çatışmasını körükleyenler arasında Diyarbakırlı Ermenilerin de olabileceği o dönemin askeri makamları tarafından dikkate alınmıştır. Hatta Diyarbakır'da bulunan askeri kuvvetleri çöl taraflarına çekerek şehri savunmasız bırakmayı ve İslam milleti arasında kan dökülmesini sağlamayı hedefledikleri iddia edilmiştir. Özellikle Ermeni tüccarların Şemmer mensuplarını Millilere karşı kıskırtmış olabileceklerinin de ihtimal dâhilinde olabileceği belirtilmiştir.⁹⁶

Hükümet, muhtemel çatışmalara karşı bölgeye sevk ettiği askeri kuvvetleri mümkün olan en az hasarla asayişin sağlanması, yeni olaylara mahal verilmemesi, kan dökülmemesi, aşiretlerin arasında ve toplumda kin ve nefretin oluşmaması gibi hususlarda uyarılmıştır. Ayrıca aşiret reisleri de herhangi bir uygunsuzluğa sebebiyet vermemeleri yönünde ikaz edilmiştir. Tüm bu çabalar ve girişimler olumlu sonuç vermiş olacak ki, Şemmer Şeyhi Faris Paşa ile beraberindeki kuvvetler kısa bir süre sonra Mardin sınırları dışına kadar çekilmiş ve böylece olası bir çatışmanın öntü alınmıştır.⁹⁷ Dolayısıyla ek bir askeri kuvvetin bölgeye sevkinin gerekli olmadığı ifade edilmiştir.⁹⁸

1897 senesinde Milli ve Şemmer Aşiretleri arasında barışı sağlama çabalarının olduğu görülmektedir. Nitekim bu iki aşiret, Diyarbakır Valisi Halil'in öncülüğünde Mardin'de yapılan bir toplantıda karşılıklı olarak uzlaştırılmıştır. Bu toplantıda Milli Aşireti'nin Şemmer Aşireti'nden aldığı hayvanları iade edeceği, her iki aşiret mensuplarının birbirleriyle kardeş gibi geçinerek yediklerinin malına, canına ve hududuna kastetmeyeceği karara bağlanmıştır. Bu sulhu

⁹² BOA, Y.PRK.BŞK. 41-41.

⁹³ BOA, DH.MKT. 377-53/3.

⁹⁴ "saye-i şahanede şimdiye kadar bir güne fenalığa meydan vermemiş ve bir taraftan da teliflerine çalışmakta bulunmuş ise de Şemmerlilerin kesretle hudud-u vilayete girmeleri ve zaten 'mühemik-i tecavüz bir kavm-i vahşi' bulunmaları cihetle..." BOA, Y.A.HUS. 328-82/2.

⁹⁵ BOA, Y.A.HUS. 328-133/2.

⁹⁶ BOA, BEO. 632-47341.

⁹⁷ BOA, Y.MTV. 121-114.

⁹⁸ BOA, BEO. 639-47876.

perçinlemek için de ayrıca Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa tarafından yakalanıp hükümete teslim edilen ve Dersaadet'te tutuklu bulunan Faris Paşa'nın kardeşi Ali bin Abdurrezzak'ın serbest bırakılıp aşiretine dönmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu barış ortamının sağlanmasında hizmetleri görülen bazı yerel idarecilerin de taltif edilmelerinin uygun olacağı belirtilmiştir.⁹⁹

Mayıs 1897 tarihinde kısmen tesis edilen huzur ve barış ortamı maalesef çok uzun sürmemiş, aynı yılın ağustos ayında yaşanan gasp olayları yüzünden anlaşmazlıklar tekrar baş göstermiştir. Şemmer Şeyhi Faris Paşa'nın iddialarına göre kendilerine ait olan 950 deve ve 6 kısrak Milli Aşireti'nin bazı fırkaları tarafından yağmalanmıştır. İki aşiret arasında çatışma ortamının derinleşmemesi ve durumun civar aşiretlere sıçramaması için girişimlerde bulunulmuş, iddiaların araştırılması istenmiştir. Şayet doğruluğu tespit edilirse yağmalanan malların geri alınarak sahiplerine iade edilmesi karara bağlanmıştır.¹⁰⁰

1900'lü yılların başlarına gelindiğinde İbrahim Paşa liderliğindeki Milli Aşireti, Hamidiye Süvari Alayları bünyesinde elde ettiği nüfuz sayesinde iyice kuvvetlenmiş ve yerel ahali ile idareciler üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuştur.¹⁰¹ Urfa bölgesinin kırsal kesimlerinde nizama aykırı davranmaya başlayan İbrahim Paşa'ya güç yetiremeyen bölgedeki diğer bazı aşiretlerin Şemmer Aşireti'ni Millilere karşı kıskırtması da ortamı iyice gerginleştirmiştir.¹⁰² Milli Aşireti'nin gerek bu aşirete ve gerekse yerli ahaliye yönelik uygunsuz tavırlarının süreç içerisinde devam etmesi Şemmerlileri daha da hırslandırmış ve olayların şahsileştirilmesine yol açmıştır. Mayıs 1901 tarihinde hareket geçen Şemmer Aşireti, bölgede bulunan ve Milli Aşireti'ne hasım sayılabilecek Karakeçili, Kays ve Berazi gibi aşiretlerin de desteğini alarak Milli Aşireti'ni Viranşehir'de kuşatmıştır.¹⁰³ Yaşanabilecek olumsuzlukların önüne geçmek üzere devlet tarafından bölgeye gönderilen askeri kuvvetlerle çatışmamak için kuşatmayı kaldırmak zorunda kalan Şemmer Aşireti geri çekilmiştir. Bunu fırsat bilen İbrahim Paşa ise Diyarbakır ve Mazıdağı yöresindeki aşiretlerden oluşturduğu kuvvetler ve muhtelif vaatlerle yanına çekmeyi başardığı sivil ve askeri yerel yöneticilerle Şemmer Aşireti üzerine saldırmıştır. Meydana gelen çatışmalar büyük bir yağma hadisesine sahne olmuş, çok sayıda kişi hayatını kaybetmiş ve pek çok hayvan telef olmuştur.¹⁰⁴

Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve bazı aşiret üyeleri Şemmer ve Karakeçili Aşiretleri ile giriştikleri mücadelelerden galip çıkmaları neticesinde daha da cesaretlenmişlerdir. Bölge aşiretleri ve ahalisine karşı girişilen uygunsuz tavırlar haricinde devlet idarecilerine karşı da itaatsiz tavırlar sergiledikleri söylenebilir. Şemmerlilerle yapılan muharebede İbrahim Paşa'ya destek olduğu öne sürülen Diyarbakır Jandarma Komutanı Azimet Paşa, Diyarbakır eşrafından Niyazi Efendi ve Müfreze Mülazımı Tahsin Efendi, İbrahim Paşa'nın çadırına giderek burada harp nizamında dizilmiş şekilde üç defa *selam havası* çaldırılmıştır. Milli Aşireti ve çevre Kürt aşiretlerinden müteşekkil iki-üç binden fazla kişinin katılımıyla yapılan gösterilerde devlet aleyhinde bazı hareketlerin sergilenmesi yöre ahalisinin tepkisine yol açmıştır. Bunun üzerine İbrahim Paşa ve adı geçen yetkililer merkeze şikâyet edilmiştir.¹⁰⁵ Urfa bölgesinde bulunan aşiretlerin Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar farklı sebeplerle bir mücadele halinde oldukları ve çatışmaların eksik olmadığını kaynaklardan takip etmek mümkündür.

⁹⁹ BOA, Y.PRK.UM. 38-64.

¹⁰⁰ BOA, Y.MTV. 165-98.

¹⁰¹ Bozan, "20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Milli Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)*, C.33(2), S.96, s. 8.

¹⁰² Ünal, agm, s. 192.

¹⁰³ BOA, Y.PRK.UM. 53-126.

¹⁰⁴ Meydana gelen çatışmalarda 100 binden fazla koyun, 20 bine yakın deve ve Şemmer Aşireti'ne ait mal-mülk yağma edilmiştir. Hatta aralarında kadın ve çocukların da yer aldığı birçok kişinin yaşamını yitirdiği, pek çok hayvanın ise çöllerde telef olduğu aktarılmıştır. BOA, Y.A.HUS. 416-5.

¹⁰⁵ BOA, Y.A.HUS. 416-6.

Sonuç

Urfa ve çevresi Osmanlı Devleti döneminde yerleşik, göçebe ve konargöçer aşiretlerin yoğun olarak bulunduğu bölgeler arasındadır ve önemli bir yere sahiptir. Özellikle XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Rakka ile birlikte aşiretlerin devlet eliyle yerleştirildiği bir iskân coğrafyası haline gelmesi bu önemini daha da arttırmıştır. Jeopolitik ve jeostratejik öneminin yanı sıra geniş ve verimli topraklara da sahip olması burayı ciddi bir mücadele sahası haline getirmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) Osmanlı topraklarına dâhil olan ve bir sancak statüsünde yer alan Ruha (Urfa), bu tarihten itibaren Türkmen, Kürt ve Arap aşiretleriyle kabilelerine ev sahipliği yapmıştır. Merkezi otoritenin güçlü olduğu dönemlerde bu aşiretlerin kontrolünün sağlanabildiği ancak otoritenin dışarıdan veya içeriden gelen tehlike ve tehditler neticesinde zayıfladığı dönemlerde ise asayişsizliğin ortaya çıktığı görülmektedir.

Bilindiği üzere tarih boyunca devletler nezdinde siyasi açıdan ortaya çıkan otorite zayıflığı, toplum içerisinde meydana gelebilecek bazı uygunsuzluklara sebebiyet vermiştir. Bunun yanı sıra sosyal ve ekonomik alanda bozulmaların görüldüğü dönemlerde de asayişsizliğin ön plana çıktığını görmek mümkündür. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Anadolu topraklarında ortaya çıkan ve Osmanlı toplumunun huzurunu bozan Celali İsyancıları bu duruma örnek gösterilebilir. Urfa'da Kılıçlı Aşireti'ne mensup olduğu belirtilen Karayazıcı Abdülhalim, Osmanlı-Avusturya Savaşları (1592-1606) nedeniyle Anadolu topraklarında sükûnetin bozulduğu esnada farklı kesimlerden meydana gelen kalabalık ve asi grupları etrafında toplayarak kısa sürede gücünü ve nüfuzunu arttırmıştır. Anadolu kentleri üzerinde yıkıcı bir tahribata yol açan bu isyan hareketinden Urfa bölgesi de olumsuz etkilenmiştir.

Aşiretlerin yaşayış tarzları, siyasi ilişkileri ve iktisadi tasarrufları onların sosyal ilişkilerini şekillendirmiştir. Bu sosyal ilişkiler kimi zaman olumlu ve kimi zaman ise olumsuz seyretmiştir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Urfa ve çevresi zaman zaman bazı aşiretlerin çeşitli sebeplerle ortaya çıkardığı eşkıyalık hareketlerine, dolayısıyla olumsuz faaliyetlere sahne olmuştur. Bu faaliyetlerde yaylak-kışlak hayat tarzının benimsenmesinin de rolü vardır. Bu hayat tarzı göçebe ve yarı göçebe toplulukların gittikleri bölgelerde zaman zaman yerel ahaliyle problemler yaşamasına neden olmuştur. Bu bağlamda, genel manada hayvancılık ile geçimini sağlayan bu aşiretler, yerleşik halkın ekili arazilerine, bağ ve bahçelerine zarar vermiş ve bu nedenle sık sık şikâyet konusu olmuşlardır. Ziraatla meşgul olan yerleşik ahali maddi-manevi mağduriyetler yaşamış ve hatta zaman zaman yerlerini terk ederek göç etmeye mecbur kalmıştır. Bunun sonucunda terk edilen mamur bölgeler boşalmış ve ıssızlaşmıştır. Bu da eşkıya grupları için daha rahat hareket edilebilecek alanlar yaratmıştır. Dönemin kaynaklarından hareketle, aşiretlere mensup bazı eşkıya gruplarının kontrol altına alınması ve sebep oldukları şikâyet hadiselerinin tekrarlanmaması gibi hususlarda yerel idarecilerin kısmen yetersiz kaldığı söylenebilir. Urfa ve civarında yaşayan yerleşik ahalinin merkeze gönderdiği arzuhallerde bu durum dile getirilmiş ve bölgede meydana gelen eşkıyalıkları bertaraf edebilecek muktedir kimselerin görevlendirilmesi talep edilmiştir.

Aşiret eşkıyalarının zarar verdiği başka bir kesimin de tüccar ve yolcu taifesi olduğu gözlemlenmiştir. Urfa-Halep-Musul-Rakka güzergâhlarının ticarete önemli bir rol oynaması ve dolayısıyla kervanların geçiş bölgelerinde yer alması bazı istenmeyen durumları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, bazı eşkıya grupları kervanların önünü kesmiş, mallarını ve hayvanlarını gasp etmiştir. Bu durum da bölgede Müslüman veya gayrimüslim tüccarlar aracılığıyla yapılan ticareti olumsuz etkilemiştir. Bunun yanı sıra posta memurlarına yönelik gerçekleşen eşkıyalık hadiseleri nedeniyle merkez ve taşra arasında iletişim ve haberleşme ağları da sekteye uğramıştır. Tüccar, yolcu ve ticaret kervanlarının eşkıya saldırılarından muhafaza edilmesi amacıyla bazı askeri tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler kısmen olumlu sonuç verse de yaşanan sorunları tam anlamıyla çözüme kavuşturamamıştır.

Aşiretlerin birbirleriyle olan mücadeleleri ve çekişmeleri ise hem merkezi hükümeti hem de bölge ahalisini yer yer zor duruma düşürmüştür. Özellikle Osmanlı Devleti'nin dâhili ve harici sebeplerle siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan zayıf düştüğü dönemlerde, aşiretlerin buldukları bölgelerde nüfuz elde etmek istemeleri, devlet nezdinde itibarlarını yükseltmeleri ve bu şekilde çıkar sağlamaya çalışmaları gibi amaçlarla giriştikleri faaliyetler devlet idarecilerini oldukça uğraştırmıştır. Urfa bölgesinde varlık gösteren Milli, Berazi, Karakeçili, Aneze, Şemmer ve Kays gibi aşiretler zaman zaman birbirlerine karşı geniş çaplı ve uzun süreli mücadelelere girişmişlerdir. Bu mücadeleler, bölgede veya aşiretler arasında değişen güç dengeleri ekseninde bazen durulmuş bazen de şiddetlenerek devam etmiştir. Meydana gelen çatışmalarda yerel ahali başta olmak üzere taraf olan aşiretlerin mensupları epey zarar ve ziyana uğramıştır. Pek çok mal, eşya ve hayvan gasp edilmiş, hatta suçsuz kimseler katledilmiştir.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Güneydoğu coğrafyasında kalabalık bir nüfusa ve etkin bir güce sahip olan Milli Aşireti önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira o dönemde bu aşiretin komşuları olan Karakeçili, Berazi, Aneze, Şemmer ve Kays gibi pek çok irili ufaklı aşiret ile münasebetleri olmuştur. Milli Aşireti reislerinin zaman içerisinde muhtelif yollarla elde ettiği nüfuzlarını bulunduğu bölgelerde devlet ve halk nezdinde yararlı işlerde kullandığını görmek mümkündür. Sultan II. Abdülhamid devrinde askeri alanda oluşturulan Hamidiye Süvari Alayları'na Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve diğer aşiret mensuplarının sağladığı ciddi katkı bu duruma örnek gösterilebilir. Bununla birlikte bu güç ve nüfuzun ne yazık ki kontrolsüz ve orantısız bir şekilde çevreye yansıtıldığı zamanların da varlığı söz konusudur. Nitekim Milli Aşireti'ne mensup bazı kimselerin zaman zaman Urfa ve civarında ikamet eden yerli ahali, tüccar ve diğer aşiretlere yönelik eşkıyalık faaliyetlerinde buldukları bilgisi dönemin kaynaklarında yer almıştır. Özellikle Milli Aşireti Reisi Timur Ağa'nın Urfa merkezi, Siverek ve Birecik taraflarında dâhil olduğu uygunsuz gelişmeler nedeniyle bu bölge ahali oldukça sıkıntı çekmiştir. Bunun yanı sıra Milli Aşireti'nin, asıl yerleşim yerleri Irak-Suriye çölleri olan ve göçebe bir hayat yaşayan Aneze ve Şemmer aşiretleri ile de pek dostane ilişkiler içinde olmadığı ve Urfa topraklarında bunlarla sık sık karşıya geldiği görülür. Zira XIX. yüzyıl boyunca güneyden kuzeye doğru hareket eden bu Arap aşiretleri özellikle bahar ve yaz aylarında Urfa ve civarında çok sayıda gasp ve yağma olayına karışarak bölgenin güvenliğini tehdit etmiştir.

Göçebelik özelliklerinden dolayı sürekli hareket halinde olmaları ve hızlı hareket edebilmeleri gibi nedenlerle merkezi otorite tarafından tam anlamıyla kontrol altına alınamayan bu aşiretler, Milli Aşireti gibi kuvvetli bir otoriteyi de kabul etmemişler ve hatta kendileri için bir engel olarak görmüşlerdir. Şemmer Aşireti ile Milli Aşireti'nin geçmişten süregelen hâkimiyet mücadelesi de yine dönemin kaynaklarından takip edilebilmektedir. 1895-1904 tarihleri arasında bir dizi hadiseden kaynaklı meydana gelen mücadele de bunlardan biri olmuştur. Her iki tarafın birbirlerine yönelik karşılıklı suçlamaları ve saldırıları dikkat çekicidir. Özellikle Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın Şemmer Aşireti şeyhlerinden Abdürrezak'ı sebep olduğu uygunsuz hareketlerden dolayı alıkoyup devlet yetkililerine teslim etmesi Şemmer tarafını oldukça öfkelenmiştir. Bunun üzerine Urfa bölgesinde bulunan ve bazı dönemlerde Milli Aşireti ile problem yaşayan Karakeçili Aşireti gibi bazı aşiret mensuplarını da yanına çekmeyi başaran Şemmer Şeyhi Faris Paşa bu aşiret üzerine yürümüştür. Meydana gelen çatışmalar pek çok insanın canına ve malına zarar vermiş, halk bu çatışmaların arasında kalmış ve hatta bazı haneler yerlerini yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Aşiret eşkıyalarının sebep olduğu asayişsizlik ve çatışma ortamı, yerel idareciler ve ahali tarafından merkeze sık sık şikâyet edilmiştir. Merkezden bu tür olumsuzlukların önüne geçilmesi, sebep olanların cezalandırılması ve suçluların yakalanması yönünde taşraya emirler gönderilmiştir. Ancak alınan siyasi, idari ve askeri tedbirler toplum içerisinde meydana gelen eşkıyalık hareketlerine karşı kısmen fayda sağlamış da devletin yıkılışına kadar tam olarak kontrol altına alınamamıştır.

Sonuç olarak, Güneydoğu bölgesinde yer alan aşiretlerin bazı dönemlerde eşkıyalık hareketlerine kısmen de olsa karıştığı bilinmekle birlikte bu hareketler aşiretlerin tüm mensuplarına mâl edilemez. Üstelik hadiselerin cerayını esnasında, meydana gelebilecek olumsuzluklara karşı önlem almak ve/veya hadiseleri bastırmak amacıyla diğer aşiretlerden faydalanma yoluna gidildiği de olmuştur. Kimi zaman bu hadiselerde para, mal ya da hayvan gaspı söz konusu olsa da yine bölgedeki ziraat ve hayvancılığın ilgili aşiretlere mensup kişiler tarafından yürütüldüğünü de unutmamak gerekir. Zira aşiretler özellikle sosyoekonomik faaliyetleriyle Güneydoğu'ya önemli katkılar sağlamıştır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA, A.MKT. (Sadaret, Mektubi Kalemî), 127-96; 157-14.
- BOA, A.MKT.MHM. (Sadaret, Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı), 240-47/2-3; 166-90; 102-83.
- BOA, A.MKT.UM. (Sadaret, Mektubi Kalemî Umum Vilayet Evrakı), 509-71; 325-53; 194-53; 488-17; 332-18.
- BOA, BEO. (Bab-ı Ali Evrak Odası), 334-25029/3; 632-47368; 568-42574/4; 632-47341; 639-47876.
- BOA, C.DH. (Cevdet, Dahiliye), 25-1220; 262-13055; 78-3882.
- BOA, C.ZB. (Cevdet, Zabtiye), 30-1482; 50-2478/4; 33-1624/1; 50-2478/1.
- BOA, DAD. (Diyarbakır Ahkâm Defterleri) 1, 58-3; 72-4.
- BOA, DH.MKT. (Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemî), 2634-4/1-2; 377-53/3.
- BOA, DH.TMIK.M. (Dahiliye Nezareti, Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu, Muamelat), 73-46/1-2; 13-8; 100-11/4-5; 113-68/1; 123-41/1; 183-81; 74-40/2; 110-36.
- BOA, DH.ŞFR. (Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemî), 256-24.
- BOA, HAT. (Hatt-ı Hümayûn), 389-20707/D-M.
- BOA, HR.SYS. (Hariciye Nezareti, Siyasi Kalemî), 2942-18/1.
- BOA, İ.MVL. (İrâde, Meclis-i Vâlâ), 203-6479.
- BOA, MVL. (Meclis-i Vâlâ Evrakı), 256-44; 277-54; 751-27/1-2-4.
- BOA, RAD. (Rakka Ahkâm Defterleri), 24, 77-2; 210-1; 137-2; 42-2; 63-2; 244-8.
- BOA, RAD. (Rakka Ahkâm Defterleri), 25, 96-2.
- BOA, UŞS. (Urfa Şeriyeye Sicili, defter, sayfa/belge), 220, 23/654; 27/660.
- BOA, Y.A.HUS. (Yıldız Sadâret Hususî Maruzat Evrakı), 167-25/5-3; 323-7; 328-82/2; 328-133/2; 416-5/6.
- BOA, Y.EE. (Yıldız Esas Evrakı), 139-73.
- BOA, Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı), 212-158; 211-161; 120-16; 121-114; 165-98.
- BOA, Y.PRK.ASK. (Yıldız Perakende Evrakı, Askeri Maruzatı), 15-40; 54-10.
- BOA, Y.PRK.BŞK. (Yıldız Perakende, Başkitâbet Dairesi Evrakı), 36-82; 41-41.
- BOA, Y.PRK.UM. (Yıldız Perakende, Umum Vilayetler Evrakı), 38-64; 53-126.

Tetkik Eserler

- AÇANAL, Hasan, *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2011.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyancıları"*, Barış Yayınları, Ankara 1999.
- AKMAN, Ekrem, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siverek (Şehir, Mekân ve İnsan)*, (Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mardin 2017.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Eşkıya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul 1995, s. 463-466.
- BARKEY, Karen, *Eşkıyalık ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, 2. Baskı, Çev: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.
- BAYRAK, Şaban, *Anadolu'da Eşkıyalık Olayları (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı 1700-1750)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2015.
- BAYRAKTAR, Hilmi, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı)*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2007.
- BOZAN, Oktay, "20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkıyalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği", *TİDSAD*, Y.4, S.10, Mart 2017, s. 183-194.
- _____, "20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Milli Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)*, C.33(2), S.96, s. 1-46.
- ÇELİK, Burcu, *Diyarbakır Ahkâm Defterleri'nde Konar-Göçerler ile İlgili Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu 2017.
- ÇELİKDEMİR, Murat, "Rakka Mukâvelesi (16 Aralık 1692)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.V, S.1, Ocak 2002, s. 245-258.
- _____, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2001.
- ÇETİNSAYA, Gökhan, "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, S.7, Aralık 1999, s. 153-168.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 14. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 6. Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul 2016.
- ERDOĞAN, Meryem Kaçan, "Karayazıcı İsyanı", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.2, Aralık 2003, s. 53-66.
- GÖKALP, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, 2. Baskı, Haz: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul 2013.
- GRİSWOLD, William J., *Anadolu'da Büyük İsyân (1591-16119)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- GÜMÜŞ, Ercan, "Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Urfa/Ruha'da Yükselen Yerel Güçler ve Bunların Devlet ve Çevreleriyle İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi*, Y.11, S.XXXVI, Ekim 2018, s. 104-129.

- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- IŞILTAN, Fikret, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960.
- İLGÜREL, Mücteba, "Eşkıya (Osmanlılar'da Eşkialık Hareketleri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul 1995, s. 466-467.
- _____, "Karayazıcı Abdülhalim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul 2001, s. 482-483.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınevi, İstanbul 1987.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1963.
- ÖZ, Mehmet, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkialık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkialık ve Terör*, 2. Baskı, Ed. Osman Köse, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Samsun 2017, s. 11-21.
- ÖZTÜRK, Mustafa, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkialık Olayları", *Bellekten*, C.LIV, S.211, Aralık 1990, s. 963-992.
- ŞAHİN, Gürsoy, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkialık Hareketleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.1, Haziran 2003, s.75-88.
- TAŞ, Yasin, "Osmanlı Topraklarında Eşkialık Teaddileri ya da Irak-Suriye Bölgesi Arap Aşiretlerinin Ekonomik Kaynakları: Gazve ve Huva", *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan*, Ed. Burak KOCAOĞLU, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 839-856.
- _____, "XIX. Yüzyılda Harran Bölgesinde Eşkialık ve Şemmer Aşireti'nin 1890 Yılı Eşkialık Olayı", *Harran ve Çevresi: Tarih*, Ed. Abdullah EKİNCİ, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2019, s. 317-324.
- Türk Hukuk Lûgatı*, 3. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991.
- ÜNAL, Fatih, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 41, 2007, s. 183-204.
- ÜNER, Mehmet Emin, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İskân Politikasının Bir Örneği: Urfa Yöresine Yerleştirilen Aşiretler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.159, 2005, s. 125-135.
- _____, *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2009.
- _____, *Urfa Gümrük Defterleri Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1148-1153/M. 1736-1741)*, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası (ŞUTSO) Yayınları, Şanlıurfa 2019.
- YETKİN, Sabri, *Ege'de Eşkialar*, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Summary

The aim of this study is to deal with the banditry activities that the tribes settled in Urfa and its surroundings during the XVIII. and XIX. centuries involved in towards the local people, merchants, and each other in the light of archival documents. Methods of literature review, archive research, and document analysis were used in this study. Documents regarding the issue located in the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Turkey were scrutinized and the banditry activities were explained especially on the basis of these documents. Documents obtained from the archive were compared with the information gathered from the literature and synthesized.

Urfa and its surroundings were among the regions where settled and nomadic tribes were densely populated during the Ottoman State era and had a significant place geo-politically and geo-strategically. The region hosted Turkmen, Kurdish, and Arabic tribes and clans. Together with Raqqa, becoming a settlement geography where the tribes were located by the hand of the state especially since the end of the XVII. century increased the region's significance more. At the same time, having vast and fertile lands turned it into an arena for serious conflicts. It is seen that the tribes of the region could be controlled when the central authority was powerful; however, disorderliness emerged during the periods when the authority weakened as a result of the domestic and external dangers and threats. Besides, it is also observed that the tribes showed their loyalty to the state by providing military, logistic, and economic support when the state faced any kind of threat.

Living styles, political relations, and economic disposition of the tribes shaped their social relations. These social relations sometimes progressed positively and sometimes negatively. Urfa and its surroundings in the XVIII. and XIX. centuries sometimes witnessed the banditry activities caused by some of the tribes due to various reasons; thus, faced negative incidents. Adopting the living style of summer-winter quarters has an important role in these activities. This lifestyle sometimes caused the nomadic or semi-nomadic communities to have problems with the local people where they travel to. In this context, these tribes which generally earn their living by animal husbandry damaged the plantations, vineyards, and gardens belonging to the local people and; therefore, frequently became an issue of complaints. Local people who were engaged in agriculture faced pecuniary and non-pecuniary damages and sometimes even had to abandon their lands and immigrate. As a result, abandoned prosperous regions emptied and became desolate. This, in return, created areas for the banditry groups where they could act more freely.

It is also observed that another section to which some of the bandits belonging to a tribe caused harm was merchants and travelers. As the Urfa-Aleppo-Mosul-Raqqa routes played a significant role in trade and; thus, located in the transition regions of the caravans, it caused some unwanted incidents. For instance, some banditry groups blocked the caravans' roads and extorted their goods and animals. It, in turn, negatively affected the trade carried out by Muslims or non-Muslims in the region. Moreover, communication and information networks between the center and the provinces interrupted because of the banditry incidents towards the postal clerks. Struggles and conflicts among the tribes also put both the central government and the local people in difficult situations from time to time. Actions initiated by the tribes such as aiming to gain authority in the regions where they were located, to increase their reputation in the eye of the state, and to gain benefit in this way especially during the periods when the Ottoman State were weak politically, socially, and economically due to domestic and external causes troubled state administrators considerably. Tribes such as Milli, Berazi, Karakeçili, Aneze, Şemmer (Şammar) and Kays settled in Urfa region were sometimes involved in extended and long-term struggles against each other. These struggles were sometimes settled and sometimes intensified occasionally based on the power balance in the region or among the tribes. Mostly local people and members of the tribes involved were harmed extensively in these struggles. A great number of properties, goods, and animals were extorted and even innocent people were murdered.

In conclusion, it is known that the tribes in the Southeast region were partly involved in the banditry activities during some phases; however, these incidents cannot be attributed to all members of the tribes. Besides, help was received from the other tribes during the incidents to take precautions to prevent unfavorable outcomes and/or to suppress the incident. Despite the fact that occasionally there was money, property, or animal extortion as a result of these actions, it is crucial to emphasize that it was the members of those tribes who were engaged in agriculture and animal husbandry in the region as the tribes contributed significantly to the Southeast region especially with their socioeconomic activities.